

Normkritiska samtalsserier med pojkar – om maskulinitet & våld

Lena Berg

(Kurator & Sociolog)

Järva Ungdomsmottagning

lena.berg@rinkeby-kista.stockholm.se

INNEHÅLL

INLEDNING	3
RELATIONEN MELLAN MASKULINITET & VÅLD	4
DJÄRVA GOSSARS RELATION TILL HEDERSRELATERAT VÅLD	5
SYFTET MED UPPFÖLJNINGSRAPPORTEN	6
(D)JÄRVA GOSSAR I RELATION TILL UNGDOMSMOTTAGNINGENS ORDINARIE	
FÖREBYGGANDE ARBETE	7
ETT STUDIEBESÖK/FÖRELÄSNING VERSUS EN SAMTALSSERIE	7
VARFÖR BÖRJA MED RELATIONER OCH SEXUALITET?	9
UPPLÄGGET MER I DETALJ	10
REKRYTERINGEN AV OCH ARBETET MED POJKARNA I ÅRSKURS NIO	12
<i>Tre olika gruppprocesser</i>	13
SPELAR KÖNSTILLHÖRIGHET ROLL FÖR HUR SAMTALEN UTVECKLAS?	15
SPELAR ETNICITET ROLL FÖR HUR SAMTALEN UTVECKLAS?	17
SPELAR GRUPPLEDARNAS OLIKA FÖRHÅLLNINGSSÄTT ROLL FÖR HUR SAMTALEN UTVECKLAS?	18
FÖREBYGGER PROJEKTET (D)JÄRVA GOSSAR VÅLD?FEL!BOKMÄRKET ÄR INTE DEFINIERAT.	
HUR SVARAR POJKARNA PÅ PÅSTÄENDEFORMULÄRET?	21
<i>Vissa "sanningar" svårare än andra att rucka på</i>	22
<i>Vad hinner man på sex veckor?</i>	23
VAD SÄGER POJKARNA OM SAMTALSSERIEN EFTER SEX MÅNADER?	24
VAD SÄGER ENKÄTER & UTVÄRDERING OM PROJEKTETS EFFEKT?	25
HUR FÖRSTÅ GLAPPET MELLAN DET KVANTITATIVA OCH KVALITATIVA MATERIALET?	26
ATT TÄNKA PÅ INNAN GRUPPSTART	28
TÄNK ÖVER SYFTE OCH MÅL MED ATT STARTA EN SAMTALSSERIE	28
VAL AV DELTAGARE KAN BLI AVGÖRANDE FÖR GENOMFÖRANDET	29
VEM KAN HÅLLA I NORMKRITISKA SAMTALSSERIER MED POJKAR?	30
LÄRA UT UPPLÄGG TILL ANDRA ELLER GÖRA SJÄLV – DET ÄR FRÅGAN!	31
MEN FLICKORNA DÅ...?	31
BILAGOR	33
BILAGA 1: ENKÄT	34
BILAGA 2: PÅSTÄENDEFORMULÄR	41
BILAGA 3: UTVÄRDERING	43
BILAGA 4. INTERVJUFRÅGOR	45
BILAGA 5. BREV TILL FÖRÄLDRAR	46
BILAGA 6: UTDAG UR MANUALEN	47
REFERENSER	50

Inledning

Hur kan vi förebygga hedersrelaterat våld bland unga? Bör vi skapa samtal som framför allt fokuserar på och problematiserar hedersrelaterade livsvillkor? Eller bör vi fokusera på normen – heteronormativa praktiker i vardagen; hur den förhåller sig till hedersrelaterat liv? Enligt normkritisk pedagogik kan vi synliggöra hedersrelaterade villkor genom att sätta majoritetssamhällets heteronormativitet i fokus (BRYT 2008).

Järva Ungdomsmottagning (fd. Kista Ungdomsmottagning) valde det senare angreppssättet när de genomförde ett våldspreventivt projekt i en grundskola i stadsdelen Kista. Personalen på Järva Ungdomsmottagning ville utveckla metoder för att förebygga våld bland ungdomar; både sexuellt och hedersrelaterat våld. Järva Ungdomsmottagnings våldspreventionsprojekt kan ses som en del av Kista stadsdels stora preventiva satsning kring att förebygga våld i stadsdelen.

Att Järva Ungdomsmottagning (UM) valde ett normkritiskt angreppssätt hänger samman med en lång erfarenhet av normkritiskt förhållningssätt inom Ungdomsmottagningens ordinarie förebyggande arbete. Att använda ett normkritiskt förhållningssätt motiverar till reflektion kring praktiker som många av oss tar för givet; könade, heterosexualiserade, rasifierade och klassifierade praktiker hamnar i fokus.

Att idag använda ett normkritiskt förhållningssätt till frågor som genus, relationer och våld har utvecklats ur erfarenheter av toleranspedagogik, som bygger på att lyfta fram och synliggöra de praktiker som avviker; exempelvis homosexuella ungdomar eller att leva med hedersrelaterade erfarenheter. Erfarenheter inom RFSL, RFSU men också inom Järva Ungdomsmottagning har bidragit till att idag används inte toleranspedagogik för den utmanar inte den heteronormativa ordningen utan snarare återskapar minoritetsgruppens position som avvikare, vilket inte skapar social förändring på sikt.

Innan projektet ”Djärva Gossar” presenteras i detalj kommer projektets teoretiska bas att presenteras; förståelsen av relationen mellan maskulinitet och våld. Detta behövs för att läsarens ska kunna förstå gruppledarnas förhållningssätt och val av upplägg.

Relationen mellan maskulinitet & våld¹

Aggressivitet och våldsamt beteende kan förstås som en del av ungas, framför allt pojkars, vardag (Suurpää och Hoikkala, 2005; Burcar, 2005). Forskning visar att unga män kan tala om våld som lika självklart som att äta och sova (Burcar, 2005). Införlivandet av våld för med sig att pojkar har svårare att definiera kränkningar och våldsamt beteende, av både homofobisk och sexuell karaktär, som våld (Wittshovsky, 2005; Burcar, 2005). Denna utveckling kan få allvarliga konsekvenser för andra jämnåriga pojkar, men också för flickor (Burcar, 2005; Johansson, 2005; Berg, 2005, 2007a).

Genom åren har olika våldspreventionsprogram utvecklats för att förebygga våld bland unga män, men majoriteten av de evidensbaserade programmen är skapta för att passa en specifik målgrupp; de som redan använder våld (Berg, 2007a). När det gäller mer breda satsningar har programmen haft fokus på att förebygga mobbning (ex. Olweus, 2001).

I relation till hur mycket våld som används bland ungdomar finns det få våldspreventionsprogram. En förklaring kan vara att det är svårt att förebygga våld. Forskning visar att pojkar och unga män som använder aggressivitet eller/och våldsamt beteende upplever att våld fungerar; de får som de vill och får respekt (Goldstein et al, 2004; Lardén, 2002; jfr Hearn, 1998; Burcar, 2005). Motivationen att välja bort ett beteende som fungerar är inte hög. Användare av programmet Aggressive Replacement Training (ART)², som utvecklats för att förebygga våld bland våldsverkare, påpekar att själva träningen (rollspelandet) av nya sociala färdigheter ger resultat under behandling. Men utmaningen ligger i att förankra de mer prosociala färdigheterna. Det antisociala beteendet har en tendens att konkurrera ut det nya; få beteenden är lika effektivt som aggressivitet och våld om man vill få sin vilja igenom (Lardén, 2002).

Idag finns det inget universellt evidensbaserat preventionsprogram som utgår ifrån kopplingen mellan pojkars ”görande”³ av maskulinitet och våld. Därför vet vi inget om i fall mer genusorienterad pedagogik skulle kunna göra pojkar mer motiverade att sluta använda våld. I ljuset av genusorienterad våldsforskning är det möjligt att anta att *om* kopplingen mellan maskulinitet och våld

¹ Definitionen av våld som används i (D)järva Gossar projektet är bred (jfr Lundgren m. fl 2001). Den inbegriper psykiskt- och hot om våld, fysiskt och sexuellt våld. Aggressivitet förstås som nära relaterat till våld (Goldstein m.fl 2004). Aggressivt beteende kan upplevas som våldsamt; ex hot om våld som är en typisk aggressiv handling kan skapa rädsla för andra former av våld.

² Ett program som består av tre moduler som verkar parallellt; social färdighetsträning, ilskekontrollträning och moralträning (Goldstein et al, 2004). Programmet utövas i grupp - flera gånger i veckan - med deltagare som definieras som antisociala. Programmet används flitigt inom socialtjänsten och behandlingshem. Utvecklades i USA och används i Sverige sedan ett tiotal år.

³ Uttrycket ”göra” maskulinitet används för att beskriva att *hur* pojkar och flickor beter sig kan förstås som ett ”görande” – genuskodade handlingar i ständig rörelse och därmed möjliga att förändra (Elvin-Novak et al 2003). Detta ”görande” kan inte ta vilka uttryck som helst utan ”görandet” sker i relation till regler som bygger på komplementära könsskillnader; pojkar ska bete sig annorlunda än flickor.

genomsyrade programmens innehåll skulle pojkarna få fler redskap att förstå varför våld fungerar. Som pojkar och unga män förväntas ”göra” maskulinitet finns våld med i deras vardag (jfr Hearn, 1998; Burcar, 2005; Johansson, 2005). Exempelvis: om en pojke på sexårsverksamheten inte vill klättra i träd eller inte vill brottas med de andra pojkarna riskerar han att bemötas både av vuxna och jämnåriga pojkar som ”feg”. Han kanske till och med får höra från sina jämnåriga kompisar ”är du bög eller”.⁴ Att gråta och visa känslor i en pojkgrupp börjar redan avta i sju års ålder. Tidigt i pojkars liv normaliseras ett ”fasadbeteende” som går ut på att inte avslöja vad man känner och tänker innerst inne (Berg, 2007b; Johansson, 2005). Detta skapar tidigt en miljö där en ”cool” attityd blir en pojknorm, vilket präglar hur pojkar blir män. Pojkars vardag kan beskrivas som ett lågintensivt terrortillstånd; man vet aldrig när det kommer en knuff (Fridh et al, 2003; jfr Fundberg, 2003; Andreasson, 2003). Allt detta tillsammans lägger grunden för – eller ökar risken för – att pojkar använder antisocialitet för att kunna passera som en ”riktig (hetero)-kille”. Det gäller såväl i relation till andra barn som i relation till vuxna.

Detta kan begripliggöra varför det är svårt att förändra aggressivt och våldsamt beteende bland pojkar och unga män. Vad blir alternativet – feminin och ”böig” maskulinitet? Homofobin och anti-feminisering präglar pojkar och unga mäns vardag. Man skulle kunna säga att pojkar gör allt hålla sig ”rena” från ”böiga” eller för ”feminina” genusmarkörer (Berg, 2007b; Fundberg, 2003; Andreasson, 2003; Johansson, 2005.) Att vara stöddig, aggressiv och ibland till och med slåss uppfattas som heterosexuellt kodat och förstås än idag som tecken på att vara maskulin.

Följande pilotprojekt kan ses som ett första trevande steg mot en utveckling av ett mer universellt preventionsprogram som sätter samman genus och våld i arbetet med pojkar. Pilotprojektet ”(D)järva Gossars” mål är att via självreflekterande diskussioner motivera pojkar till reflektion över hur de skapar mening i sin vardag när det gäller maskulinitet, relationer, sexualitet och våld. Förhoppningen är att samtalsserien också ska kunna stimulera till en breddning av pojkars genusrepertoar.

Djärva Gossars relation till hedersrelaterat våld⁵

När det gäller hederskoder är det svårt att uttala sig om ifall deltagarna i pilotstudien lever i en hedersrelaterad kontext. Hederskoder är nämligen inget som diskuteras offentligt. Snarare råder en tyst överenskommelse inom de nätverk där hedersrelaterade koder förväntas styra. Det är tabu att tala om heder (Calli et al, 2008:65).

⁴ (Elvin-Novak och Thomsson, 2003; Andreasson, 2003; Fundberg, 2003; Johansson, 2005; Fridh et al, 2003.

⁵ I följande rapport betyder *hedersrelaterat våld*; ”våld som uppmantras av kollektivet som ett led i ett strukturellt och institutionaliserat förtryck och utgör ett medel för att utöva kontroll av individer, primärt kvinnor och flickor, i samhällen där heder får innebörden av kontroll av kvinnors sexualitet” (Nilsson, 2008).

Enligt forskare Frida Nilsson (2008) handlar heder bland annat om genusmärkta regler; som exempelvis att pojkar och flickor förstås som varandras komplement. Vidare handlar heder också om att kvinnors sexualitet anses behöva kontrolleras. Kontrollen är till för att skydda män från att begå brott som otrohet (ibid.). Den sexualitetskonstruktion som heders-praktiken bygger på är en driftstyrd sexualitet. Det vill säga, att framför allt pojkar/män är styrda av sin svårkontrollerade sexuella drift. Ett sätt att hålla styr på mäns driftstyrda sexualitet är att täcka könsmogna kvinnokroppar i olika grad samt begränsa unga kvinnors sexualitet; endast inom det heterosexuella äktenskapet är sexuell samvaro accepterat. Detta gäller även pojkar, men pojkars sexuella praktik kan lättare passera utan bestraffning. De som kontrollerar flickors sexuella praktik är inte enbart den närmaste familjen utan ett större nätverk tar sig rätten att kontrollera deras beteende. Det kan räcka med ett rykte om en flickas sexuella leverne för att utfrysning eller i värsta fall mord kan bli en realitet. Ryktets sanningshalt spelar ingen roll. Det verkar räcka med att någon tyckt sig se flickan göra något ”förbjudet”, för att familjehedern ska anses vara besudlad. Hedern kan återskapas genom att ta avstånd från den som orsakat skamfläcken; en flicka som har haft sexuella kontakter innan äktenskap, en homosexuell pojke eller en bror som vägrar att vakta sina systrar. Avståndstagandet rör sig på en skala från utfrysning i offentliga sammanhang till hedersmord, vilket inte hör till vanligheten.

Huruvida detta är en realitet för deltagarna i (D)järva Gossar-projektet går inte att säga med säkerhet, men flera av pojkarna känner till problematiken väl där av kombinationen av teman som relationer, sexualitet och våld för att möjliggöra samtal om hedersrelaterade liv.

Syftet med uppföljningsrapporten

Syftet med rapporten Du håller i handen är att förmedla vad Järva Ungdomsmottagning har lärt sig av pilotprojektet (D)Järva Gossar. Men också sätta arbetet i relation till Ungdomsmottagningarnas ordinarie förebyggande verksamhet; vilka likheter och skillnader utkristalliserar sig? Vidare förväntas rapporten ge en bild av hur själva genomförandet gick; kan normkritiska samtalsserier vara ett första steg för att motverka att unga män använder våld gentemot varandra, jämnåriga flickor, men också mot sina systrar? Teman som; vilken betydelse har köns- och etnisk tillhörighet samt ledarskapets sammansättning för genomförandet, kommer att analyseras närmare. Vidare kommer metodologiska frågor som; hur mäter vi effekten av liknande projekt, att diskuteras i relation till diskussionen om evidensbaserat socialt arbete. Avslutningsvis förs en diskussion om vad man behöver tänka på innan man startar liknande normkritiska samtalsserier.

Den framskrivna kunskapen kan fungera vägledande dels för Ungdomsmottagningars fortsatta förebyggande arbete när det gäller psykosocial- och sexuell hälsa, dels i processen att arbeta fram metoder som verkar förebyggande när det gäller våld, framför allt sexuellt- men även hedersrelaterat våld.

(D)järva Gossar i relation till Ungdomsmottagningens ordinarie förebyggande arbete

Ungdomsmottagningars ordinarie preventiva arbete, som handlar om att förebygga sexuell ohälsa, fyller, enligt socialstyrelsens utredare Idestrom (2008), en viktig funktion. Effekten av arbetet är att ungdomar tar större ansvar för sin sexuella praktik; de testar sig vid behov. Idestrom påpekar samtidigt att det finns lite skrivet om ungdomsmottagningarnas förebyggande arbete trots att det pågått under minst två decennier.

Ur ett internationellt perspektiv finns det en lång tradition av att arbeta förebyggande kring sexuell ohälsa bland unga (Forsberg, 2007). Men till skillnad från Sverige har de internationella insatserna förespråkats *avhållsambet*. Tesen att förespråka avhållsamhet eller att undvika samtalsämnet för att inte "väcka den björn som sover", har inte främjat ungas sexuella hälsa (ibid). Avhållsambetsstrategin ger inga förebyggande effekter, snarare tvärsom. De unga tar större risker för att inte bli avslöjade. De svenska sammanställningar som finns tyder på att samtal med unga, utan skrämsel propaganda och förbud, har däremot preventiva effekter (ibid).

Idestrom (2008) poängterar att flickor fortfarande tar större ansvar för sin sexuella hälsa än pojkar. Ungdomsmottagningarna besöks till 80 procent av flickor och till 20 procent av pojkar. En förklaring till att flickorna är fler kan hänga samman med att när Ungdomsmottagningarna startade sina verksamheter, för snart 30 år sedan, var fokus på att stärka flickors sexuella hälsa. Men idag har många mottagningar speciella tider avsatta för pojkar för att visa att alla unga är välkomna. Trots många års explicita satsningar att nå pojkar är fortfarande majoriteten av besökarna flickor.

Hur kan Ungdomsmottagningarna utveckla sitt arbete så att pojkar börjar ta ett större ansvar för sin sexuella hälsa, men även större ansvar för sin psykosociala hälsa? Men också - hur kan Ungdomsmottagningens förebyggande arbete vidareutvecklas så att även våld bland unga motverkas?

(D)järva Gossar projektet kan ses som ett försök att dels vidareutveckla sex- och samlevnadsundervisning, dels att närma sig sista frågan om att motverka våld.

Ett studiebesök/föreläsning versus en samtalsserie

Metoden som Ungdomsmottagningens använder för att få ungdomar att vända sig till mottagningen är att erbjuda studiebesök till elever i högstadiet. Syftet är att avdramatisera besöket på en ungdomsmottagning genom att få träffa personal och se på hur rummen ser ut. Järva ungdomsmottagnings studiebesök har ägt rum i enkönade grupper där pojkar och flickor får ta del av "kuk"- eller "fittkunskap"⁶ samt se sig omkring i lokalen. Besöket avslutas med att alla får var sin

⁶ RFSU har tagit fram underlag för liknande föreläsningar. Foldrarna heter "Kuk-kunskap" och "Fitt-fakta". Finns att köpa via www.rfsu.se.

kondom. Järva brukar även föreläsa på skolor vid sex- och samlevnadsdagar som äger rum varje år. De teman som brukar beröras, under en och halv timme, är lust, respekt, ömsesidighet och sexuellt våld. Metoden bygger på en kombination av faktainput med interaktiva övningar som exempelvis associationsövning, fyra hörns övningar och heta stolen. Målet är att föra ett normkritiskt samtal med eleverna för att öppna upp deras referensramar kring hur de kan leva sina liv och uttrycka sig sexuellt (jfr BRYT, 2008).

Pilotprojektet (D)Järva Gossar bygger på Ungdomsmottagningens ordinarie förebyggande arbete. Det nya blir att kunna erbjuda en *samtalsserie* på *sex* sessioner á två lektionstimmar, där teman som relationer, sexualitet och våld diskuteras på djupet, i första hand med pojkar.⁷ Förutom Järvas upplägg används även övningar från manualen "Var går gränsen" (Grände & Odén 2007) framtagen av BRÅ som har fokus på sexualbrott, och handledningen "NORMal eller" (Fridh m. fl. 2003) framtagen av Sensus, som har fokus på maskulinitet, homofobi och våld. När projektet genomfördes fanns det ingen vetenskapligt beprövad manual med fokus på hedersrelaterade livsvillkor. Därför valde de ansvariga för projektet att inspireras av beprövade manualer som kombinerar genus och våld via en normkritisk pedagogik.

Vid en jämförelse av Ungdomsmottagningens olika upplägg – *en föreläsning versus en samtalsserie* – blir det tydligt att de fyller olika funktioner. Ett studiebesök/föreläsning fungerar som PR för Ungdomsmottagningens verksamhet; i framtiden vet ungdomarna var de kan testa sig vid misstanke om smitta/efter oskyddat samlag. Detta kan förebygga STI/HIV och oönskade graviditeter. Att eleverna även får faktainput är ett sätt att presentera vilken kunskap Ungdomsmottagningens personal har om ungas sexuella beteende.

En samtalsserie, däremot, kan utmana deltagarnas tankesätt på ett annat sätt; exempelvis få dem att börja ifrågasätta sina egna "sanningar" kring genus, relationer och sexualitet. Eftersom man träffas över tid - en gång i veckan i sex veckor – utvecklas det en relation mellan gruppleddare och elever vilket kan underlätta processen att börja reflektera. Givetvis ökar även en samtalsserie chanserna att deltagarna söker sig till Ungdomsmottagning vid behov.

Att ha erfarenhet av båda arbetssätten tydliggör hur viktig en tillitsfull relation är för att ungdomar ska vilja börja reflektera kring sina "sanningar". Upprepade samtal borde rimligtvis öka chanserna att rubba det *för givet tagna* normerna. Samtidigt som deltagarna har internaliserat normer kring genus, relationer och sexualitet sedan barnsben – de är väl internaliserade.

Att genomföra en samtalsserie är mer tids- och resurskrävande än enstaka föreläsningar. Endast några få kan ta del av samtalsserien åt gången, men däremot kan de få fördjupad kunskap och mer tid för reflektion än vid enstaka föreläsningar. Väljer man att föreläsa en gång kan man föreläsa för

⁷ Att ett program utvecklas i första hand för pojkar är kopplat till att forskning kring genus och våld visar att pojkar och män som använder aggressivitet och våld, därför behöver de reflektera kring sitt sätt att hantera maskulinitet, relationer, konflikter och våld (Ferguson et al 2004). Det kan vara en väg att motivera pojkar att iscensätta en mindre våldsamt maskulinitet.

många och nå ut till flera och därmed så fler frön. Men om ambitionen är att förändra attityder och normer krävs de upprepade tillitsfulla samtal för att det för givet tagna ska kunna utmanas.

Val av upplägg måste ske i relation till vad man vill uppnå med dialogen med ungdomarna.

Varför börja samtalsserien med relationer och sexualitet?

Målet med pilotprojektet (D)järva Gossar är att få pojkar att vilja reflektera kring sina attityder till relationer, sexualitet och våld. Förhoppningen är att samtal i förlängningen även ska påverka deras beteende. Upplägget bygger därför på en normkritisk pedagogik. Det vill säga, fokus sätts på att problematisera normen; exempelvis att heterosexuella relationer framstår som det enda och mest självklara sättet att ha relationer på (BRYT, 2008). Att sätta fokus på ex. normaliseringen av heterosexualitet synliggör hur den praktiken påverkar våra liv; känslor, tolkningar och upplevelser. Ett normkritiskt förhållningssätt kan öppna upp för att andra sätt att organisera sina liv framstår som möjliga. Vill deltagarna efter avslutad samtalsserie inte utmana sina sätt att få ordning på sin vardag har de i alla fall större insikt om varför de väljer som de gör.

Upplägget bestod av en kombination av interaktiva övningar och faktainput, vilket är beprövade metoder inom det preventiva fältet (Berg 2007a). Syftet med interaktiva övningar är att skapa en känsla av delaktighet, som i sin tur kan öka motivationen att vilja delta aktivt. (D)järva Gossar upplägget strukturerades kring temana, som även diskuterades i nämnd ordning; 1.) *relationer*, 2.) *kroppskunskap* 3.) *sexualitet i stort & sexuell praktik* 4.) *våld* 5.) *framtid* 6.) *utvärdering & avslut*.

Projektet presenterades för deltagarna som ett metodutvecklingsprojekt: Tillsammans med deltagarna, som är experter på tonårspojkars vardag, skulle gruppledarna fördjupa och vidareutveckla sex- och samlevnadsundervisningen.⁸ Att välja en presentation som inte explicit synliggör vad som är gruppledarnas agenda kan framstå som otydligt och förvirrande. Men valet att börja med relationer och sexualitet istället för med våldet, hänger samman med erfarenheter av att ha börjat med ”baksidan” med relationer. De gångerna har resulterat i onödigt mycket motstånd - pojkarna har varken velat lyssna eller varit motiverade att reflektera kring hur de förhåller sig till våld. En konsekvens av detta val kan vara att eleverna framför allt ville prata om sexualpraktika med oss.⁹ Möjligt att samtalsserien hade kunna utvecklas annorlunda om ledarna hade varit tydligare med sitt våldsfokus. Samtidigt som den breda ingången – relationer och sexualitet kombinerad med ett

⁸ Informationen om vad projektet skulle handla om fick deltagarna ta del av i samband med att de fyllde i enkäten om skolmiljön. Det ägde rum ca en månad innan första sessionen. Under denna månad analyserades enkäten. Dessutom valde ungdomsmottagningen att den manliga gruppledaren skulle besöka skolan för att ge eleverna en möjlighet att lära känna i alla fall en av ledarna, lite bättre innan samtalsserien drog igång. Dessa spontanmöten i skolan resulterade i att många av eleverna började prata om temana som skulle diskuteras. Samtalen var till en början misstänksamma, men när eleverna förstod att gruppledaren var intresserad av deras tolkningar kom diskussioner igång.

⁹ Ytterligare en förklaring till elevernas upptagenhet av sexualpraktika kan hänga samman med vilka föreställningar de har om Ungdomsmottagningens arbete; där pratas det om ”sex”.

normkritiskt förhållningssätt – betyder att de mer extrema praktikerna som ex. våldtäkt och hedersrelaterat liv blir tydliga och möjliga att diskutera ändå. Förhållningssättet bygger på att tydliggöra hur det ”normala” (vita, medelklass, heteronormativa praktiker) hänger samman med mer ”extrema” uttryck som exempelvis hedersrelaterade livsvillkor.

Upplägget mer i detalj

Vid första sessionen fick deltagarna möjlighet att *dels* påverka samtalsteman, *dels* sätta upp regler för att möjliggöra respektfulla samtal. Gruppledarna¹⁰ hade föreberett teman och vilka regler som skulle hålla ordning på samtalen, men innan de presenterades fick deltagarna möjlighet att ge uttryck för sina önskemål. När det gällde önskemål av teman nämnde de i princip bara ett tema; *sexuell praktika*; hur gör man en tjej upphetsad? Vad tänder tjejer på sexuellt på osv.? För att tillgodose deltagarnas önskemål fick de vid varje tillfälle svar på en del av sina praktik-frågor. Men gruppledarnas ambition var snarare att prata om *hur mening kring ex. sexuell praktik skapas*.¹¹ Deltagarnas och gruppledarnas olika ambition påverkade genomförandet.

Följande regler diskuterades fram tillsammans med deltagarna. Reglerna skulle hjälpa till att hålla samtalen på en respektfull nivå:

- **Det som sägs i rummet stannar i rummet – variant av tystnadsplikt.**
Gäller även gruppledarna om inte någon missköter sig. Denna regel var svår att realisera eftersom deltagarna pratade om samtalen mellan träffarna. Det märktes framför allt på kommentarer som fälldes i skolans korridorer och mellan gruppdeltagarna.
- **Respektera varandras olika åsikter, erfarenheter och bakgrunder. Inte kommentera eller värdera varandras resonemang.**
Det var svårt att sätta gränser kring hur deltagarna kommenterar varandras resonemang. Men gruppledarna försökte gränsa mot de raljerande kommentarerna. Återkommer till detta i presentationerna av gruppernas processer.
- **Tala utifrån sig själv.**
Denna ambition visade sig svår att uppnå även i den grupp som fungerade bäst. Deltagarna var medvetna om att ifall de ”sa fel” skulle de få höra det till leda. Den utsattheten ville de undvika. Detta bidrog till att resonemangen började på ”nonsens”-nivå. Men tack vare att

¹⁰ Gruppledarna var Lena Berg, kurator och Fil dr. i Sociologi, har arbetat med våld i nära relationer sedan 1993 samt forskat om ungdomar och heterosexualitet ur ett genusperspektiv. Victor Cronstedt, socionom, har arbetat sedan 2005 med socialt arbete och projektanställdes för att tillsammans med Berg genomföra (D)järva Gossar. Cronstedt har arbetat med mansgrupper med inriktning på coachning.

¹¹ RFSU har också genomfört kill-grupper om sex- och samlevnad på en grundskola i Stockholm. De pratade med pojkar i årskurs 8. De löste pojkarnas praktikintresse med att avsluta varje session med en frågelåda. Svaren på frågorna inledde nästa session. Vid slutet av samtalsserien var inte behovet lika stort av frågelådan – behovet var mättat.

gruppledarna även tog dessa resonemang på allvar började flera att ”tänka högt” och ta större risker åsiktsmässigt.¹²

- **Vänta på din tur & lyssna på varandra.**

Ämnet är deltagarna så intresserade av att alla vill prata samtidigt och få svar på sina frågor. Det var svårt att få dem att lyssna och vänta in varandra. Ju längre samtalsserien pågick desto lugnare blev det, i alla fall i en av grupperna.

Ifall inte reglerna följdes fick deltagarna tre varningar och därefter fick de lämna gruppen. De var välkomna tillbaka vid nästa träff. Straff-systemet var svårt att följa eftersom deltagarna – i alla grupperna – var ivriga. De ställde så många frågor, vilket gjorde att de bröt ständigt mot de flesta av reglerna. Endast en elev fick lämna en av sessionerna, men han störde ”hela tiden”. Återkommer till detta i genomgången av grupperna.

Med erfarenhet från andra samtalsgrupper valde gruppledarna att använda ”rundan”¹³ som ett sätt att fördela ordet. Tanken var att möjliggöra för fler att prata. Det är annars lätt att någon som har lätt för att prata sätter ”takhöjden” för vad som är möjligt att säga. Men det visade sig vara svårt att använda rundan mer än i början och slutet av sessionen. Deltagarna hade svårt att respektera den som hade talturen; de avbröt och kommenterade varandra. Vidare märkte gruppledarna att pojkarna kände sig utpekade av att ha talturen; de tvekade och sa ”jag vet inte”. Istället använde vi oss av öppna och mer generella frågor för att motivera till delaktighet. Vid några tillfällen blev gruppledarna tvungna att i stunden ändra upplägg för att möjliggöra samtal med deltagarna. Ändringarna kunde vara att ta bort övningar och mer hamna i en tydlig lärarroll med fokus på kunskapsförmedling. Vissa gånger släpptes upplägget och dialog blev lösningen, för att få deltagarna att koncentrera sig på att lyssna. Detta betyder inte att teman ändrades utan enbart hur temat skulle diskuteras. Gruppledarnas flexibilitet var många gånger det som räddade en lektion från att helt sluta i kaos. Men vid några tillfällen hjälpte inte ens gruppledarnas innovativa förmåga.

Lektionsupplägget var detaljerat nerskrivet (se bilaga 6.). Anledningen var att manuset skulle kunna fungera som stöd i fall någon av ledarna tappar bort sig.¹⁴ Ambitionen var inte att strikt följa manus utan gruppledarnas motto var flexibilitet och ett lösningsfokuserat förhållningssätt. Att upplägget

¹² Forskning om pojkar i grupp visar att samtalsprocessen styrs av den som anses ha tolkningsföreträdet (Fridh et al 2003; Frosh et al 2002). Om den personen väljer att agera tillåtande blir samtalet öppet, men om den personen väljer att markera – så här tycker jag – då kommer åsikterna studsar mot deltagarna och ingen tar ansvar för vad den tycker.

¹³ Runda är en metod att fördela ordet så att alla kommer till tals – den som har talturen får inte avbrytas eller kommenteras. Målet med metoden är att alla ska komma till tals i alla fall vid två tillfällen; i början och i slutet av sessionen. Där emellan är det gruppledarnas ansvar att se till att så många som möjligt talar.

¹⁴ Att ha ett tydligt upplägg är inspirerat av preventionsforskningen som menar att manualbaserade program är att föredra framför att följa gruppens önskemål (Sundell et al 2005). Att följa en manual gör det även möjligt att jämföra med andra grupper samt att gruppledarna blir utbytbara.

blev mastigt är inte ovanligt när det gäller engagerade vuxna som vill samtala med ungdomar; ”man vill förmedla allt”. Att hitta rätt nivå på faktainput och övningar var en utmaning. Men att samtalsseriens upplägg måste anpassas till den aktuella målgruppen är ett väntat resultat. Det är inte rimligt att finna ett universellt upplägg som passar ”alla” pojkar, men Järvas samtalsserie kan fungera som inspirationskälla. Antalet övningar och teman kan ses som recept i en kokbok, som kan sättas samman efter gruppens behov, men också ifall flödet i samtalen försvinner.¹⁵

Rekryteringen av och arbetet med pojkarna i årskurs nio

Inbjudan att delta i projektet gick till de tre grundskolor som finns i Kista stadsdel. Endast en skola svarade ja till att delta och därför blev den utvald. Dessutom motiverades valet av skola med att Ungdomsmottagningen hade redan en väletablerad kontakt med skolan. En av kuratorerna på Ungdomsmottagningen hade tidigare arbetat på skolan. Det som dock visade sig, först när projektet var igång, var att skolan hade problem med ett antal elever. Elevvårdspersonalen hade i för sig uttryckt att eleverna i årskurs nio behövde livskunskap. Att det fanns en specifik grupp pojkar som ansågs vara i extra behov av samtal. Ungdomsmottagningens förfrågan framstod som en möjlighet för skolan; en sekundärvinst att de som så väl behövde reflekterande samtal fick det. Vidare, var det en orolig tid överhuvudtaget för skolorna i Kista stadsdel; en skola skulle läggas ner, men ingen skola visste vilken. Det skapade oro bland personal, men givetvis även bland eleverna.

I denna kontext ville Järva Um *metodutveckla*, vilket inte visade sig vara så lätt att förverkliga i den valda skolan. Att behoven krockade blev inte tydligt förrän projektet väl var igång. Tidigt i samtalsserien blev det uppenbart att pojkarna som ansågs ha ”extra” behov påverkade Ungdomsmottagningens arbete negativt. Ambitionen att metodutveckla försvårades.

Gruppledarna samtalade med elever som befinner sig i början av sina sexuella karriärer; erfarenheten sträckte sig så långt som att ha haft sex med sig själv och hånglat med någon jämnårig flicka. Ingen gav sken av att ha varit i närheten av att ha kränkt någon sexuellt. En deltagare berättade om att han blivit anklagad för våldtäkt, men att han var helt oskyldig och kände sig därför kränkt.

När det gäller den hedersrelaterade praktiken valde de att presentera sin relation till systrar och andra syskon som oproblematisk. Systrarna hade snarare koll på dem, inte tvärsom. Beskrivningen av pappor innehöll kontrollerande och aggressiva drag, men ingen presenterade sin systers position som mer utsatt och kontrollerad än deras. Samtidigt som det blev tydligt att de hade en klar bild av hur ”svennar” tänker kring hedersrelaterat våld, vilket givetvis färgar deras berättelser om sina familjer och släkterationer. Ingen ville framstå som den där ”brorsan” som begränsar sin syster. Ytterligare

¹⁵ Hela manualen ligger inte med i rapporten. Vill man få ta del av hela materialet – hör av er till lana.berg@rinkeby-kista.stockholm.se.

en förklaring kring motståndet kring att prata om hedersrelaterade livsvillkor kan hänga samman med att heder är något man talar om (Cali et al 2008).

Här följer en presentation av gruppernas respektive processer.

Tre olika grupprocesser

Pojkarna delades upp i tre grupper som var sammansatta klassvis. Eleverna kände alltså varandra sedan tidigare. Detta betyder att roller, relationer och positioner redan är cementerade sedan många år tillbaka. Med tanke på att flera av pojkarna i årskurs nio definierades som ”elever med speciella behov” blev genomförandet en utmaning.

Herkules: En av de tre grupperna, vi kallar den för *Herkules*-gruppen, hade förmåga att delta i samtalsserien. De pratade mycket, men inte på ett sätt som försvårade genomförandet. De ville diskutera, var öppna för att tänka på nya sätt och genomförde övningarna som gruppledarna föreslog. Deltagarna uppskattade samtalen. Vid flera tillfällen ville de inte sluta. De hoppade över rasten, satt kvar och frågade vidare.

Vid första sessionen sa en av deltagarna att gruppledarna frågade dem för mycket. Han ville att gruppledarna skulle föreläsa istället. Detta kan tolkas som en ovana vid att själva vara del i kunskapssökandet. Men också som uttryck för att interaktiva metoder kräver delaktighet av deltagarna. Redan efter den första sessionen uppskattade deltagarna att de också var med och skapade kunskap kring hur pojkar kan hantera relationer, sexualitet och våld.

En av eleverna ställde frågan; ”*får vi detta för att vi är invandrarkillar*”. I skolan gick enbart ett fåtal elever som passerar som ”etniska svenskar”¹⁶. Han trodde att insatsen hängde samman med att Järva Ut gick ifrån att elever med ”invandrarbakgrund” behöver extra kunskap när det gäller relationer och sexualitet. Frågan gav gruppledarna en tankeställare; *hur formulerar och förmedlar vi våra frågor – skiner enoreflekterad ”vithet” igenom?* Svaret till deltagaren underlättades av att projektet inte ägde rum i stadsdelen utifrån en etnisk aspekt utan skulle ha kunnat genomföras i vilken stadsdel som helst. Järvas inställning är att, oavsett etnisk tillhörighet behöver unga få möjlighet att problematisera sina förväntningar på och föreställningar om relationer, sexualitet och våld.

Utifrån *Herkules*-gruppen är det möjligt att hävda att upplägget fungerade. Om vi menar med fungera att samtalsserien gick att genomföra och deltagarna svarade på uppläggets idéer på ett adekvat sätt.

Vidar: I *Vidar*-gruppen började relationen mellan gruppledarna och deltagarna givande; eleverna var nyfikna och lyssnade intresserat. Många frågor ställdes och eleverna deltog flitigt i samtalen och övningarna. Det fanns dock en elev som ständigt störde samtalsflödet med frågor som inte hade med

¹⁶ Betyder här att båda föräldrarna är födda och uppvuxna i Sverige.

träffens tema att göra. Han ställde frågor om sexuell praktika rätt ut i luften. Det blev till slut svårt att följa upplägget för ingens mening eller övning kunde fullföljas till slutet på grund av denna elev. Att han avbröt verkade inte de andra eleverna uppfatta som störande utan som en del av deras lektioner. Gruppledarna däremot upplevde det som störande och hade svårt att hålla fokus. Han fick vid ett tillfälle lämna lektionen.

Men trots det utvecklades de fortsatta samtalen i *Vidar*-gruppen till en kamp mellan gruppledarna och deltagarna; den störande eleven bidrog till att även andra började prata och störa. Vid ett tillfälle (session fyra) valde gruppledarna att avbryta träffen för att det inte gick att få en dialog med gruppen. Under första timmen förlöpte dialogen utan problem, men efter pausen kom två elever som inte varit med på första lektionen, vilket påverkade fortsättningen negativt. Svårt att säga om det var dessa elever som omöjliggjorde samtalet, men klimatet och stämningen i gruppen var som förbytt. Relationen med *Vidar*-gruppen återhämtade sig aldrig efter session fyra. Sista träffen genomfördes i Ungdomsmottagningens lokaler för att underlätta och motivera till framtida besök vid mottagningen. De andra grupperna (*Herkules och Hera*) uppskattade besöket och samtalet vid mottagningen, medan *Vidar*-gruppen inte klarade av miljöombytet. De kunde varken lyssna, sitta still eller invänta andra; det var som att ha barn på mottagningen som river och sliter i allt.

Denna grupp är ett exempel på att en tillitsfull relation är skör och kan raseras vilken sekund som helst. Att vända denna negativa utveckling kräver mer tid än de återstående två träffarna, å två timmar. Samtalsserien slutade i kaos.

Hera: Den tredje gruppen – *Hera*-gruppen – började med kaos. Första träffen ägde rum i ett hemkunskapsklassrum, vilket resulterade i att eleverna försökte låsa kylskåpen. En av eleverna valde att dra ner byxorna och jucka framför den kvinnliga gruppledaren. En annan valde att konsekvent störa gruppledarnas försök att gå i dialog med deltagarna.

Efter denna första träff valde ledarna att kontakta lärarna för att berätta om vad som hade hänt. Lärarna valde, utan att förmedla det till gruppledarna, att berätta för gruppen om klagomålen. Detta resulterade i att eleverna vägrade att delta i tre träffar för de ansåg att gruppledarna hade svikit tystnadsplikten. De kallade ledarna för ”golare”. Gruppledarna valde, trots motståndet, att komma till gruppen vid avtalad tid och erbjuda samtal, vilket till slut resulterade i att de ville samtala. De sista två samtalen ägde rum i ungdomsmottagningens lokaler. Dessa samtal förlöpte utan problem tack vare att två av pojkarna, som hade de överordnade positionerna, hade bestämt sig för att ge gruppledarna en chans till.

Eftersom *Hera*-gruppen hade missat tre träffar valde gruppledarna att skriva om upplägget så att deltagarna fick liknande kunskaper som de andra två grupperna. Bakgrunden till att gruppledarna valde att ge *Hera*-gruppen nya chanser var för att pojkarna skulle kunna tänka sig att söka sig till Järva Ungdomsmottagning vid behov.

Sammanfattning: Det finns ingen enkel förklaring till varför endast en grupp – *Herkules*-gruppen – svarade adekvat på upplägget. Men det kan inte enbart förklaras med bristande pedagogisk förmåga hos gruppledarna eller ogenomtänkt upplägg. En av många möjliga förklaringar är att eleverna i *Vidar*- och *Hera*-grupperna – hade svårigheter att hantera skolans förväntningar och krav överhuvudtaget, vilket även kommer till uttryck i samtalsserien. Trots att även dessa pojkar uttryckte en längtan att få prata om relationer och sexualitet lyckades inte gruppledarna nå fram till *Vidar*- och *Hera*-grupperna.

Mot bakgrund av de tre olika processerna kan man dra slutsatsen att har en skola problem med antisociala pojkar räcker inte en samtalserie på sex träffar för att åstadkomma tillitsfulla relationer som är en förutsättning för att reflekterande och respektfulla samtal ska kunna utvecklas.

Här följer tre teman som också kan ha spelat in i processen att genomföra samtalsserien; ledarnas kön- och etniska tillhörighet samt metodologiska förhållningssätt till att genomföra en samtalserie.

Spelar könstillhörighet roll för hur samtalen utvecklas?

Tanken bakom ett olikkönat ledarskap var att förmedla att kön inte spelar roll när det gäller att samtala med pojkar om relationer, sexualitet och våld. Det handlar snarare om gruppledarens kompetens att prata om ämnena. Ambitionen var att utmana tanken om att pojkar behöver manliga förebilder; vuxna män pratar med pojkar (Johansson 2006). Den föreställningen bygger på en förväntan om likhet inom könen och en väsensskillnad mellan könen. Forskaren Johansson (2003) poängterar att män som samtalar med pojkar och *inte* har reflekterat kring hur de själva ”gör” maskulinitet kan få förödande konsekvenser; en patriarkal maskulinitet legitimeras snarare än utmanas.

Förutom att utmana manliga förebildskonstruktionen byggde idén med olikkönat ledarskap även på att kunna använda ledarskapet till att iscensätta en jämlik och respektfull icke sexualiserad relation mellan en man och en kvinna.

Denna ambition var svår att genomföra med de utvalda deltagarna i årskurs nio. Framför allt i *Hera*-gruppen blev det tydligt att könstillhörighet spelade roll för ledarskapet. Innan projektet påbörjades ansåg den kvinnliga ledaren sig som lämplig för uppdraget; en lång erfarenhet av dels fältet, dels att samtala med unga män om relationer och sexualitet. Vidare hade den kvinnliga ledaren god kunskap om sina egna föreställningar och värderingar kring genus, sexualitet och våld. Efter *Herkules*-gruppen insåg hon att detta arbete kommer att kräva engagemang, flexibilitet och innovativ förmåga, men fortfarande tvivlade hon inte på sin lämplighet.

I mötet med *Hera*-gruppen ställdes allt på ända. Två av eleverna stod för incidenterna, men de andra, ca sex pojkar, stöttade de störande eleverna. Den kvinnliga ledaren blev oerhört medveten om att hon var den enda kvinnan i rummet. Att hon var; äldre än dem, arbetar som kurator, tillsammans med en manlig kurator leder samtalen, var utan betydelse. Hennes position som kvinna, det vill säga,

underordnad män som grupp, var det som kändes in på bara skinnet; situationen skapade känslor av utsatthet, rädsla och obehag. Det som bidrog till hennes känslor var de två killarnas sätt att kränka hennes kroppsliga integritet genom att fysiskt gå nära, men även att de sade sexistiska kommentarer. Dessutom talade de, och det gällde alla eleverna, i första hand enbart med den manliga grupplederen. Att den kvinnliga ledaren blev mest utsatt kan även tolkas i relation till ovanan, för några av deltagarna, att lyssna till en kvinna som samtalar med dem om sexualitet. Motståndet kan handla om att de helt enkelt inte ville samtala med en kvinna om liknande teman. Ingen protesterade dock explicit kring den kvinnliga ledarens närvaro.¹⁷

Efter denna träff diskuterade gruppledarna hur liknande incidenter skulle hanteras ifall de händer igen: En variant som diskuterades var att den manliga ledaren tar ställning för den kvinnliga ledaren genom att gränsa; skydda henne. Det som blir problematiskt då är att genusordning återskapas; kvinna behöver undsättning av en man för att klara sig. Det andra alternativet som diskuterades var att den kvinnliga ledaren sätter sina egna gränser, vilket hon gjorde, men det hade ingen effekt för respekten för kvinnor som grupp fanns inte. Vad hon sa tillskrevs liten betydelse. Det var inte lätt att finna ett förhållningssätt för resten av samtalsserien.

Att en grupp skulle bete sig på följande sätt hade inte någon av gruppledarna kunnat föreställa sig. Den kvinnliga grupplederen hade litat på sin långa erfarenhet, men det räckte inte till denna gång. Den manliga grupplederen upplevde inte samma hotfulla stämning och utsatthet, vilket försvårade för honom att förstå den kvinnliga ledarens utsatthet. För att kunna slutföra samtalsserien med *Hera*-gruppen valde den kvinnliga ledaren en strategi som skyddade henne; den manliga ledaren blev frontfigur i denna grupp och hon tog rollen som ”sidekick”. I ljuset av ambitionen att använda det olikkönade ledarskapet för att iscensätta en jämlikt ledarskap, återskapade denna lösning en traditionell genusordning. Men hon var inte beredd att ta ”striden” utan valde att sätta fokus på att genomföra samtalen. Förhoppningen var att deltagarnas attityd skulle ändras över tid, vilket de också gjorde. I slutet av samtalsserien – femte och sjätte träffen - kändes inte stämningen lika hotfull längre. Tyvärr hängde inte förändringen samman med en större respekt för den kvinnliga ledaren utan att i de fortsatta samtalen var två elevassistenter med för att möjliggöra samtalen.

Det som hände i *Hera*-gruppen kan även bli begripligt om det kopplas samman med *homosocialitet* (Berg 2007b). När det gäller pojkar och män i grupp är det lätt att *homosociala* band knyts, vilket ofta betyder att det feminina och kvinnor, men även homosexuellt begär, måste exkluderas (Fundberg 2003). Banden skapas genom att distansera sig från det ”motsatta” könet och homosexuellt begär.

¹⁷ I uppföljningsintervjun som enbart genomfördes av den manliga ledaren påpekade flera att de hellre hade sett två kvinnor genomföra projektet, vilket kan bortförklaras med ”jargong” mellan killar. Eller så kan det vara ett uttryck för att pojkar oavsett etnisk tillhörighet kan uppleva det som lättare att prata med en kvinna än andra män om de aktuella temana. Forskning om gruppsamtal med unga män lyfter fram hur lätt prestige och jämföranden smyger sig in när män ska reflektera kring sexuell praktik tillsammans (Pease 2002).

Det krävs kunskap och metoder för att motverka exkluderingsprocesserna. Enligt forskaren Bob Pease (2003) är detta den svåraste utmaning när det gäller samtalsgrupper med pojkar och män. Det som lätt händer är att en patriarkal och homosocial maskulinitet återskapas istället för att utmanas. Pease menar att ett sätt att minska risken att dominant maskulinitet återskapas är att gruppledarna arbetar med eget minnesarbete kring sitt genusskapande i grupp med andra gruppledare innan han leder en samtalsgrupp med pojkar/män.

Det som hände i (D)järva Gossar projektet är att den kvinnliga ledarens närvaro utmanar utvecklandet av homosociala band mellan den manliga ledaren och pojkarna. Den homosociala kraften kan ha bidragit till att den kvinnliga ledaren valde "sidekick"-rollen; en underordnad position vad de enda som stod till buds om samtalen skulle kunna genomföras (jfr Berg, 2007b). Hade samtalsserien pågått över längre tid hade det kanske varit möjligt att utmana denna ordning, men det hade krävt tid, men också energiska, innovativa och samkörda gruppledare.

Spelar etnicitet roll för hur samtalen utvecklas?

Den kvinnliga ledaren upplevde dock inte de andra två grupperna som hotfulla. Det som däremot aktualiserades i de andra grupperna hängde samman med gruppledarnas "vitthet"; båda ledarna passerade som etniska svenskar; ljusa i hyn samt ljust hår och blåa ögon. Eleverna som deltog omtalade sig själva som "invandrare" trots att flertalet av dem var födda i Sverige.

Eleverna var vana vid att majoriteten av skolpersonalen passerar som "vita" eller "svennar". De hade rimligtvis en mängd erfarenheter av att bli bemötta som den "andre" som behöver anpassas till det "svenska" (del los Reyes et al, 2005). Deltagarna tolkade (D)järva Gossar projektet som en indikation på att personalen på Ungdomsmottagningen, men också skolan, ansåg att de behöver specialbehandling eftersom de "är invandrare". När gruppledarna tar deras fråga på allvar och resonerar kring deras farhåga flyter samtalen på bättre.

Samtalsserien påbörjades dessutom i slutet av ramadan, vilket två av eleverna påpekade. Gruppledarna förvånades över att skolan inte tog mer hänsyn till detta när schema lades för projektet. Gruppledarna anpassade därför upplägget så att samtalen började med diskussioner om vänskap och relationer, eftersom sexuell avhållsamhet förväntas vara en del av ramadan.

I samband med att gruppledarna presenterade en sexualitetskonstruktion som har fokus på att både flickor och pojkar har rätt till njutning när helst de så önskar, både i och utanför parrelationen, blev det tydligt att två av deltagarna i Vidar-gruppen uppfattade denna konstruktion som "typiskt svensk". De var ointresserade av den "svenska sexordningen". De ansåg att en sådan sexualitetskonstruktion inte var eftersträvarvärd, varken för dem själva eller för flickor. De gav uttryck för att i deras familjer användes "muslimska umgängesregler". De förmedlade att *avhållsamhet* var eftersträvarvärt. Dessutom betyder avhållsamhet att de slipper stress och rädsla kring att "ragga" och då minskar risken att "göra bort sig". De tyckte synd om de etniska svenska pojkarna som skulle få till det

sexuellt och som drack för mycket alkohol på helgerna. De påpekade också värdet av att inte vara själv med att välja partner. De blev inte själva med ansvaret ifall relationen inte föll väl ut. Elevernas sätt att få ordning på sin förväntade sexuella karriär fick gruppledarna att reflektera över hur de presenterade temat "sexuell valfrihet". Dessa elevers infallsvinkel – att det var skönt att *inte* få ha "sex" innan äktenskap – var inte den vanliga reaktionen. De pojkar, som förväntas praktisera avhållsamhet, brukar snarare ge uttryck för en frustration över att inte få välja själva. Flera pojkar har berättat om hur de håller sina relationer och sexuella erfarenheter hemliga för familjen och släkten (jmf Forsberg 2008).

Eftersom det var *Vidar*-gruppen som började med att vilja diskutera och problematisera sina tankar, och slutade i kaos, är det möjligt att "avhållsamhetsrösterna" bidrog till att gruppledarnas tankegångar inte "fick fäste" i gruppen. De elever som förmedlade avstånd till sexuell praktik innan äktenskap framstod inte som högstatus i gruppen, men de blev inte heller ifrågasatta eller motarbetade av resten av gruppen.

Spelar gruppledarnas olika förhållningssätt roll för hur samtalen utvecklas?

Gruppledarna diskuterade vilket förhållningssätt som motiverar pojkar att öppna upp för självreflektion kring egna och andras för givet tagna "sanningar". Kring dessa frågor blev inte gruppledarna helt överens, vilket kan ha spelat in i resultatet.

I diskussionerna om hur samtalen skulle genomföras kom gruppledarna fram till att en kombination av fakta och dialog var nog mest givande. Deltagarna, däremot, var tydliga med att de ville ha konkret kunskap om sexualpraktika; för framtida sexuella kontakter. Gruppledarna hanterade detta på olika sätt; den manliga kuratorn var mer beredd att tillgodose deltagarnas praktiska önskemål, medan den kvinnliga ledaren mer var inne på att få igång en dialog om det *för givet tagna* kring heterosexuell praktik. När ledarna inte drog åt samma håll metodmässigt, men i ett längre perspektiv hade samma mål, blev resultatet att det praktisknära förhållningssättet fungerade bäst! Det möjliggjorde dialog. Det vi inte vet är vad som hade hänt med samtalets fokus om båda ledarna hade velat föra en mer normkritisk diskussion snarare än ett samtal som började i sexualpraktika. Till en början hade nog ett normkritiskt fokus stött på motstånd, men eventuellt hade samtal om det *för givet tagna* motiverat till att mer problematisera praktik än att "göra" praktik.

Vidare hade gruppledarna olika förhållningssätt till rollen att leda; den ena var mer inne på att förmedla kunskap för att minska risken att deltagarna hamnade i prekära situationer. Medan den andra ledaren var mer inne på att gå i dialog. Det vill säga, utifrån deltagarnas sätt att skapa mening bjuda in till reflektion och normkritiska diskussioner. Givetvis förde gruppledarna samtal med varandra kring de skilda tillvägagångssätten, men det resulterade inte i ett enat förhållningssätt. Huruvida denna spretighet, när det gäller metod, har försvårat projektet går inte att uttala sig om, eftersom det inte finns något att jämföra med. Men i ljuset av *Vidar*-gruppen och *Hera*-gruppens

respons är det rimligt att anta att gruppledarna hade upplevt en annan trygghet inför uppdraget om de hade haft ett liknande förhållningssätt till hur samtalsserien skulle genomföras metodologiskt.

Förebygger projektet (D)järva Gossar våld?

I följande avsnitt kommer frågor som; *går det att sia om ifall samtalsserien kan vara ett första steg som kan motverka framtida våldsanvändning? Vilken effekt kan en samtalsserie på sex lektioner ha på 15 åriga pojkars förhållningssätt till relationer, sexualitet och våld* – att diskuteras.

Samtal om sex, relationer och våld präglas av sammanhanget där samtalsserien äger rum: i detta fall med en grupp elever där flertalet hade svårt eller inte ville delta i gruppsamtal med sina manliga klasskamrater. Dessutom ägde samtalen rum i skolan med två etniskt svenska kuratorer – en man och en kvinna – som de inte kände. Eleverna var mer upptagna av att passera som coola och medvetna ”heterokillar” inför varandra än att vilja diskutera gruppledarnas frågor. Endast deltagarna i *Herkules*-gruppen var upptagna av att passera som intresserade och medvetna pojkar inför gruppledarna. Den presentation som kommer till uttryck i grupp behöver inte alls stämma överrens med hur eleverna skulle presentera sig på tu man hand.¹⁸

Hur berättelserna formas påverkas även av gruppledarnas sätt att ställa frågor. Undersökande och nyfikna, men ändå normkritiska frågor, kan skapa mer nyanserade berättelser. Gruppledarens roll är att bjuda in till att problematisera det självklara. Det kan vara det första steget mot att vilja reflektera kring sina ”sanningar”. En förutsättning för att vilja dela med sig av sina tankar är att gruppledarna förmår skapa trygga samtalsförhållanden. Utifrån resultatet är det rimligt att fråga sig om gruppledarna lyckades med det.

Det var lätt att engagera deltagarna i frågan; alla pojkarna ville verkligen prata om (hetero)sexualitet – gruppledarna bombarderades med frågor. Men samtalsserien fungerade endast adekvat i *Herkules*-gruppen, där lyckades lugn, trygghet och lyssnande utvecklas. Att förklara svårigheterna i *Vidar*- och *Hera*-gruppen enbart med gruppledarnas bristande förmåga räcker inte utan samtalsprocessen i dessa grupper bör även förstås i relation till *inre* spänningar inom elever, mellan elever och skolsituationen i stort. Hur eleverna har det utanför skolan har gruppledarna ingen explicit kunskap om. Men utifrån hur några av eleverna valde att presentera sig är det rimligt att anta att livet utanför skolan inte var tillfredställande. Det är många faktorer som spelar in hur elever hanterar arbetet i skolan. Men gruppledarna hade förmodligen lyckats bättre med att skapa ett tillåtande samtalsklimat om projektet hade pågått över längre tid; två terminer. En samtalsserie på sex sessioner var för kort tid.

¹⁸ Det blir dock viktigt att komma ihåg att ingen av de olika självpresentationerna kan tolkas som mer sanna än den andra, utan presentationerna av sig själva blir endast begripliga om de tolkas i relation till situationen där de skapas (Berg, 2007b).

Om vi återgår till frågan – *förebygger samtalsserien våld* – hade den frågan varit svår att svara på även om alla tre grupperna hade velat samtala och lyssna på varandra. Pilotstudiens tidsperiod är för kort. Men följande diskussion försöker ändå bringa ordning i huruvida Järva Ungdomsmottagnings projekt har effekt på deltagarnas meningsskapande kring relationer, sexualitet och våld.

De mätinstrument som användes var en *enkät* om skolans arbetsklimat. Den kunskapen påverkade upplägget kring våldsfrågorna. Vidare, användes ett *påståendeformulär* som fokuserade på genus, sexualitet, relationer och våld. Hur deltagarna svarade på formuläret präglade vilka teman och frågor som diskuterades under samtalsserien. Avslutningsvis fick deltagarna fylla i en *utvärdering* som fokuserade på kunskaps inhämtning och bemötande. Arbetet med pojkarna följdes upp ett halvår senare genom *gruppintervjuer* med de tre grupperna i syfte att få kunskap om vad deltagarna efter sex månader upplever att de bär med sig. Förutom detta är varje session *filmad* samt att ledarna förde *skriftliga reflektioner* efter varje träff. Allt detta tillsammans borde rimligtvis kunna ge en fingervisning om projektet har effekt eller inte.¹⁹

Hur svarar pojkarna på påståendeformuläret?

För att få en mer kunskap om hur deltagarna tänker kring relationer, sexualitet och våld valde gruppledarna att i början av samtalsserien skapa ett påståendeformulär. Det fylldes i vid första träffen så att resultatet kunde påverka resterande sessioner. Påståendeformuläret valde gruppledarna att inte använda igen vid sista träffen.²⁰ Ledarna tyckte att det var svårt att motivera för deltagarna att efter så kort tid (sex veckor) fylla i samma formulär en gång till.

Följande mönster bildade de 22 pojkarnas svar – alla pojkar svarade inte på alla påståenden:

- Homosexuell praktik är otänkbart för *alla* pojkarna (22 st).
- Svaren visar på en medvetenhet kring de olika genusvillkoren när det kommer till sexuell aktivitet; pojkar har större sexuellt handlingsutrymme än flickor. Ex. 17 st håller inte med om påståendet; ”En kille som har sex med många olika tjejer har svårt att få tjejer”. 11 av pojkarna kan inte tänka sig att bli ihop med en tjej som har haft sex med ”många” killar. Sju st tycker inte att det spelar någon roll. Tre tycker att det spelar roll ibland.
- Svaren visar också att pojkarna känner av de sexualiserade förväntningarna på att vara kille; nio st håller med om påståendet; ”killar kan känna sig pressade att ta första steget om det ska bli hängel/sex”. 10 st håller med om påståendet; ”Det är svårt att veta om en tjej vill ha sex eller inte”. Fyra st svarade nej. Samtidigt som 12 pojkar utgår ifrån att tjejer och killar tänker lika mycket på sex och vill ha sex lika mycket.

¹⁹ Preventionsforskning visar att de flesta interventioner visar på positiv effekt precis i anslutning till genomförandet (Ferrer-Wreder et al, 2005; Sundell et al, 2005). Det svåra är att veta vad en insats betyder över tid. Longitudinella studier är kostsamma och inte alltid lätta att genomföra, men de behövs.

²⁰ Ett mätinstrument som används inom evidensbaserad utvärderingsforskning är att göra för- och efter tester för att se om exempelvis mående, attityder har ändrats; fyller man i andra påstående efter en samtalsserie (Sundell et al 2005).

- Vidare är **inte** alla pojkar positivt inställda till självsex som onani – fem st svarar att det inte är skönt med onani. Fyra svarar att de inte vet om det är skönt att onanera.
- När det gäller föräldrars inverkan på pojkarnas sexuella aktivitet och val av partner uppger 10 pojkar att de **ibland** förehåller sig till föräldrarnas önskemål. Sex pojkar lyssnar, ca sex pojkar lyssnar **inte** på föräldrarna.
- 17 av deltagarna håller med om att individen själv får bestämma över hur mycket, med vem och på vilket sätt de har sex. Samtidigt som 11 st håller med om att tjejer som byter partner och har sex *ofta* är slampiga.
- 15 av pojkarna håller med påståendet; ”det är tydligt för mig var gränsen mellan sex & våldtäkt går”.
- 11 av pojkarna håller med om att nej måste sägas för att en fortsättning ska klassas om våldtäkt.
- Nio pojkar anser att fulla och utmanande tjejer får skylla sig själva om de blir våldtagna. Tre pojkar menar att **ibland** får dessa tjejer skylla sig själva. Sju pojkar håller **inte** med om påståendet. Resterande vet inte vad de tycker.
- 11 av pojkarna tycker det är okey att lägga ut bilder på en fd. partner på ”nätet” utan att fråga.

Formulärsvaren präglade samtalsseriens upplägg, vilket betyder att flera av påståendena diskuterades djupgående vid upprepade tillfällen på ett normkritiskt sätt. Dessa reflekterande samtal ger en ”hint” om hur villiga deltagarna var att rucka på sina ”sanningar”. Detta bidrog också till beslutet att inte använda samma formulär som ett eftertest vid sista sessionen.

Vid den muntliga utvärderingen gav pojkarna uttryck för att samtalsserien var för kort. De ville att den fortsätter även nästa termin i samma gruppkonstellationer. De förmedlar att de uppskattar samtalen om relationer och sexuell praktik. Men pojkarnas positiva omdömen av deltagandet ger ingen kunskap om deras förhållningssätt till våld, sexuellt och hedersrelaterat, har förändrats.

Vissa ”sanningar” svårare än andra att rucka på

Flera av deltagarna i *Herkules*-gruppen var villiga att problematisera sina ”sanningar” och skapa alternativa tolkningar. Alternativen var mer präglade av jämlikhet och allas rätt att uttrycka sina önskningar och behov. Men i de andra två grupperna är det svårare att säga om deltagarnas meningsskapande kring relationer, sexualitet och våld sattes i gungning. Men oavsett grupp var det några av temana som visade sig vara svårare för deltagarna att reflektera kring; *homosexualitet*, *våldtäkt* och *religiösa begränsningar kring sexuell praktik*.

Alla deltagare gav uttryck för att *homosexualitet* var fel och äckligt. Gruppledarna problematiserade deltagarnas resonemang, lyfte fram alternativa tolkningar, men utan effekt. Detta tema var orubbligt – homofobin sitter djupt. Det räcker inte att samtala kring homosexualitet under sex tillfällen. Det

temat kräver mer tid för att laddas av, vilket inte är unikt för dessa femtonåringar (Berg, 2007b; Johansson, 2005; Fundberg, 2003, Frosh et al, 2002).

I *Vidar*-gruppen var frågor som rör *våldtäkt* präglade av föreställningen om att "tjejer vill sätta dit killar". Flera av deltagarna hävdade att tjejer använder våldtäkt när den sexuella situationen inte lever upp till tjejernas förväntningar. Enligt deltagarna blir killar helt enkelt oskyldigt anklagade. En av pojkarna hade erfarenhet av det. Tjejer som ger sig in i "leken får leken tåla" visade sig vara mottot för några av deltagarna i *Vidar*-gruppen. Gruppledarna diskuterade temat ur alla tänkbara problematiserande vinklar, men utan effekt. Även efter sista träffen bestod denna tolkning.

I *Hera*-gruppen var det inte möjligt att få några av deltagarna att reflektera kring sina resonemang om rätten att *kontrollera sina flickvänner*. De tyckte det var självklart att kräva tillgänglighet både omsorgsmässigt och sexuellt av sina flickvänner; det var lika med kärlek. Men flickvännen hade inte samma rätt att kräva tillgänglighet av dem. Gruppledarna vände och vred på deras resonemang utan att de visade någon som helst vilja att problematisera sitt kontrollerande beteende.

I *Vidar*-gruppen menade några av deltagare att den sexuella idé som gruppledarna presenterade enbart leder till elände. De förhöll sig till *avhållsamhet* som den "rätta" normen. Gruppledarnas resonemang om individens rätt att bestämma tillskrevs ingen betydelse utan förlöjligades. När ledarna problematiserade utifrån "allas rätt-retoriken", började de prata om avhållsamhet som ett sätt att slippa press att få "till det" med tjejer. De visade inget intresse av att vilja ifrågasätta sina tolkningar. Att de valde detta förhållningssätt går inte att förklara med att det uppstod en kamp mellan ledarna och deltagarna kring vems tolkningsföreträdelse som skulle råda. Ledarna var nyfikna och intresserade av att förstå deras logik.

Dessa exempel tyder på att projektets syfte att öppna upp för alternativa mer jämlika och mer normkritiska förhållningssätt kring sexualitet och relationer är en svår utmaning. Vissa teman är lättare att reflektera kring, medan andra föreställningar och förhållningssätt är djupt förankrade. *Herkules*-gruppen var den grupp där samtalen fungerade, men homofobin gick inte att rubba. Andra teman reflekterade de kring med nyfikenhet och glädje. I de andra två grupperna fungerade inte samspelet mellan gruppledarna och deltagarna lika självklart, vilket kan ha påverkat deltagarnas motivation att reflektera kring hur de skapar mening. Dock viktigt att påpeka att de är några få elever som "ställer till det" för de andra deltagarna. Deras inflytande gjorde att dialog om *för givet tagna* föreställningar var svår att skapa.

Vad hinner man på sex veckor?

Även längden på samtalsserien spelar in i huruvida deltagarna är beredda att reflektera och förändra sina referensramar. Sex träffar en gång i veckan är betydligt mer tid än ett 1,5 timmes studiebesök eller föreläsning på skolan, men samtidigt kort tid i relation till hur de skapar mening i vardagen. Meningsskapandet har pågått sen dag ett i deras liv och pågår hela tiden. I relation till den långa

processen blir sex träffar en gång i veckan för kort tid för att skapa någon större ihållande förändring. Samtidigt som Ungdomsmottagningarnas erfarenhet är att en timmes studiebesök har så pass stor inverkan att ungdomarna väljer att besöka ungdomsmottagningen för att testa sig (Ideström 2008). Därför kan det vara bra nog att få deltagarna att vända sig till mottagningen.

De deltagare som under pågående samtalsserie valde att komma till mottagningen var flera av de elever som ingick i *Vidar-* och *Hera*-gruppen. När de kom till mottagningen för att få kondomer och prata om funderingar över livet presenterade de sig inte som störiga och stökiga utan mer som blyga och osäkra. Ingen av deltagarna ur *Herkules*-gruppen har ännu besökt mottagningen för egen del. Detta stärker tesen om att visa upp sig och göra PR kring Ungdomsmottagningen får ungdomar att vända sig till mottagningen vid behov. Inte säkert att upplevelsen av en samtalsserie är det som avgör om ungdomar kommer eller inte utan att de har ansikten på dem som arbetar kanske är mer avgörande.

Vad säger pojkarna om samtalsserien efter sex månader?

Efter sex månader återvände en av gruppledarna till pojkarna för att få kunskap om hur de idag tänker kring deltagandet i samtalsserien. *Vilken effekt anser de själva att gruppen har haft på deras tolkningar och förhållningssätt?*

Metoden som valdes för uppföljningen var att genomföra *gruppintervjuer*. I ljuset av hur samtalsserierna förlöpte hade *enskilda* intervjuer varit att föredra. Då skulle gruppledaren ha kunnat beröra olikheterna i gruppprocesserna. Men på grund av tidsbrist och snart skolavslutning var det endast möjligt att genomföra gruppintervjuer. Gruppledarna ansåg att det var bättre ha någon kunskap om deltagarnas åsikter om samtalsserien än ingen alls. Den gruppledare som genomförde uppföljningen var den manliga kuratorn.

Precis som gruppledarna befarade visade sig uppföljningen vara en svår uppgift. Den manlige gruppledaren kom in i ett skede då eleverna snart skulle lämna skolan för att få sommarlov, men även separera från sina klasskamrater. Efter sommaren började de flesta på Gymnasiet. Flera av gruppdeltagarna hade inte lyckats avsluta sina studier, vilket bidrog till att de inte visste vad de skulle göra när höstterminen startade, vilket skapade oro. För flera av deltagarna var livet kantat av sociala problem; att då avsluta grundskolan var inte roligt utan läskigt och tråkigt. Detta återspeglar sig i uppföljningssamtalen.

Herkules-gruppen var den grupp som tog emot samtalsserien och det visade sig även i uppföljningen.²¹ De svarar på frågorna och de förmedlar att de bär med sig samtalen. De hävdar att samtalen har inverkan på hur de beter sig gentemot jämnåriga tjejer idag. Flera berättar att det inte

²¹ De flesta pojkarna i *Herkules*-gruppen hade kommit in på gymnasiet. Det är inte bara tillsammans med Järva Um som de sköter sig utan i skolan över lag.

säger hora längre till tjejer. En av deltagarna nämner samtalsserien som en ”ögonöppnare”. Flera påpekar att resonemangen om gråzonsövergrepp förtydligade en känsla som de redan hade känt av; det är svårt att veta var gränsen går. Gråzonsresonemangen hade hjälpt dem att förstå tjejers erfarenheter och reaktioner. Ett tema som flera hävdade att de bar med sig från samtalen var att lita på sig själv – *sitt inre kompass*. Samtidigt som en av pojkarna påpekade att samtalsserien på ett sätt hade gjort sexuell interaktion svårare; samtalen visar att det är så mycket han behöver ta hänsyn till. Men han var ändå glad över att känna till det.

I de andra två grupperna fungerade inte uppföljningen. I *Vidar*-gruppen svarade eleverna inte seriöst på gruppledarens frågor. När gruppledaren ställde följdfrågor kring deras svar; att samtalen, exempelvis, hade varit helt värdelösa, var det ingen som kunde konkretisera vad de menade. De fortsatte att svara med nonsenssvar. Ett uttryck som användes flitigt var att de hade lärt sig hur de skulle ”köra in den”. Det bästa var att få fika; te och bullar och att den manliga gruppledaren dansade en gång på gruppens begäran. Annars så hade de inte lärt sig något alls. Det som saknades var att de inte hade fått testa heterosexuell praktik på riktiga tjejer.

Med *Hera*-gruppen gick det inte att genomföra uppföljningen. De valde ett förhållningssätt som gick ut på att inte svara på frågorna; antingen genom tystnad eller att skrika och gapa in i kameran. Efter tio minuter valde gruppledaren att ge upp; det var ingen mening att sitta kvar. På ett plan kan man tolka demonstrationen som ett sätt att förmedla att upplägget inte fungerade. På ett annat plan är det nog mer rimligt att koppla ihop demonstrationen med att flertalet av eleverna i *Hera*-gruppen hade misslyckats med skolan och hade inget att se fram mot. De hade inga fullständiga betyg så de kunde inte söka till gymnasiet. Demonstrationen kan tolkas som ett uttryck för att de behöver inte skärpa sig längre – det är ändå kört!

Denna sexmånaders uppföljning visar att den grupp som fungerade i skolan i övrigt var också den som efter sex månader fortfarande minns och uppskattade samtalen som ägt rum på höstterminen innan. *Herkules*-gruppen upplevde att samtalen bidragit till att de ändrat åsikter kring relationer, sexualitet och våld. Medan de andra två gruppernas bemötande går att tolka som att samtalsserien drunknat i allt annat elände som påverkar deras liv. De minns inget och den relation som fanns till den manlige gruppledaren var som bortblåst. För att samtal med dessa, många gånger, antisociala pojkar ska ha effekt räcker det inte med en insats på sex sessioner utan de hade krävts minst ett läsår för att åstadkomma en relation som möjliggör förändring mot mer prosociala beteenden.

Vad säger enkäter & utvärdering om projektets effekt?

Om enkäten om arbetsklimatet i skolan, den muntliga och skriftliga utvärderingen var det enda material som skulle säga något om måluppfyllelse så skulle resultatet bli positivt.

Enligt enkäten beskriver pojkarna sin skola som trygg och säker. Visst kan flickor kallas för hora och pojkar för bögar, men det är inget som tas på allvar. Det är ju bara på skoj. Lärarna förmedlar dock

en motsatt bild; de hävdar att skolmiljön är hotfull både för elever och för lärare. Många elever upplever skällsord som hora/bög som kränkande. Glappet mellan elevernas svar och lärarnas resonemang kan tolkas som att eleverna har normaliserat våld i sin vardag; att bli kallad hora/bög eller bli knuffad är en del av att gå i skolan (jfr Wittshovsky, 2005).

När det gäller utvärderingarna tyckte alla deltagare att de lärt sig mer om relationer, sexualitet och våld. De ville att samtalsgruppen skulle fortsätta. De ansåg att gruppledarna lyssnade och visade respekt. På frågan om de tror att samtalsserien kommer att underlätta dels besök på ungdomsmottagningen, dels att förhålla sig till framtida partners, svarar alla ja. Som helhet var pojkarna mycket nöjda med samtalsserien.

Utifrån enkät- och utvärderingssvaren är det inte möjligt att utläsa hur komplicerad och konfliktfylld processen blev i *Vidar*- och *Hera*-gruppen. Hur kan vi tolka detta glapp mellan elevernas egna svar, bildmaterial och gruppledarnas analys av hur det fungerade att genomföra samtalsserierna? Pojkarnas positiva svar kan bli mer begripliga om det sätts i relation till deras vardagliga sammanhang. De som deltar i samtalsserien är de elever som ”ställer till” med mest bekymmer i skolan som helhet. Utifrån vad pojkarna är vana vid för kaos kanske samtalen förlöpte över förväntan. Ämnet som diskuterades var efterlängtat och omtyckt – det fanns inge ände på frågorna. Det är gruppledarna som inte är lika vana vid att arbeta i kaos. Gruppledarna använder andra måttstockar för vad som anses fungera än eleverna.

Hur förstå glappet mellan det kvantitativa och kvalitativa materialet?

Anledningen till att jag nämner glappet mellan enkät, utvärdering och filmmaterialet hänger samman med vilka mätmetoder som preventionsfältet anser att man ska använda; enkäter, före och eftertester kring beteende (självskattningsscheman), använda kontrollskola och uppföljning efter 6 mån – 1 år (Sundell et al 2005; jfr Berg 2007a). Vidare anses kommunala verksamheter starta projekt utan krav på uppföljning, vilket gör att insatser används utan att vila på vetenskapligt förankrade utvärderingar. Sundell (2005) menar att det inte är etiskt försvarbart att använda insatser som inte är vetenskapligt prövade. Icke evidensprövade insatser kan vara direkt skadliga för brukarna, menar han. Detta försökte Järva Ungdomsmottagning förhålla sig till i skapandet av projektet; studien är upplagd så att den ska gå att utvärdera.

När det gäller (D)järva Gossar projektet har enkät, förtest, skriftlig utvärdering samt 6 månaders uppföljning använts. Det som inte var möjligt att lösa var att få tillgång till en kontrollskola att jämföra studien med samt att gruppledarna valde bort eftertestet.²² Om följande rapport enbart skulle luta sig mot de mer kvantifierade mätinstrumenten skulle de mer problematiska resultaten förbli

²² Bakgrunden till att studien konstruerades kring evidensbaserade mätinstrument var för att möjliggöra en vetenskaplig utvärdering av projektet.

osynliga. Utan analysen av filmmaterialet och gruppledarnas anteckningar skulle man kunna få en bild av att samtalsserien förlöpte utan större problem. Möjligt att detta är ett resultat av att de mätinstrument som används inte är tillräckligt genomarbetade och att projektet inte prövas fullt ut enligt vetenskaplig sed. Men glappet möjliggör ändå en kritisk reflektion kring om kvantifierade mätinstrument ger tillräckligt med information om ett projekts resultat och effekt.

Behållningen av följande rapport är just att *olika kvalitetssäkringsmetoder* används och att de kompletterar varandra. De mer kvantifierade resultaten säger något om deltagarnas upplevelser av att delta; de uppskattade samtalen. Analysen av bildmaterialet och uppföljningsintervjuerna vittnar om något annat; en kamp om att få deltagarna att delta och lyssna till gruppledarnas resonemang. Ett hårt klimat som försvårar genomförandet av samtalsserien. Förutom i en grupp där samtalen förlöpte enligt planen. Det kvalitativa materialet tydliggör komplexiteten med att arbeta med grupsamtal med pojkar över tid.

Vidare är det svårt att fånga attityder via kvantifierade mätinstrument. I samma stund som gruppledarna, exempelvis, formulerar påståendeformuläret cementerar ledarna vissa föreställningar. Att fylla i blanketten sker i ett sammanhang där pojkarna är måna om att inte sticka ut ”för mycket” åsiktsmässigt, vilket kan ha bidragit till att svaren inte kommer ur dem själva utan bygger på en gissning av vad de tror att de andra eventuellt kommer att svara. Vidare visar samtalsserien, som bygger på svaren från påståendeformuläret, att en blankett gör pojkars svar mer rigida än vad de behöver vara. Deras sätt att skapa mening är inte lika statiskt som ett formulär ger sken av. Deras meningsskapande är under ständig anpassning till situation och relation. Att förmedla sin åsikt är en rörlig process. Givetvis kan ett påståendeformulär ge en ”hint” om vad deltagarna tänker och det går att urskilja mönster i svaren, men en blankett kan lätt bli begränsande.

Det som självreflekterande och normkritiska samtal kan synliggöra är sprickorna i deltagarnas meningsskapande processer. Det är via dessa sprickor – resonemang som inte hänger samman – som förändring är möjlig. Det är kring sprickorna som arbetet bör koncentreras om förändring av ungas referensramar ska påbörjas. Dessa sprickor tydliggörs inte via kvantifierade mätmetoder utan genom upprepade samtal. Givetvis är det värdefullt att veta omfattningen av sociala problem, men den kunskapen behöver kombineras med resonemang om varför de fyller i som de gör, hur de tolkar frågorna.

Min poäng är att evidensprövade preventionsprogram analyseras i första hand utifrån mätbara kriterier. Det hade blivit helt missvisande att enbart bygga denna rapport på kvantifierade mätinstrument. Men en kombination av mer kvalitativa utvärderingsverktyg gör att problemen i (D)järva Gossar projektet blev synliga, men även mer begripliga.

Här följer en sammanställning av vad man behöver tänka på innan man väljer att genomföra ett liknande projekt som (D)järva Gossar.

Att tänka på innan gruppstart

Följande ”att tänka på-lista” är inte lätt att presentera, vilket hänger samman med att (D)järva Gossar är ett pilotprojekt som genomförts i tre helt olika grupper. Endast i en grupp gick det att genomföra samtalsserien utan komplikationer. Frågan är om det är etiskt försvarbart att utifrån Järva Ungdomsmottagnings erfarenhet genomföra ett liknande projekt. Kan vi säga utifrån denna analys att manualen fungerar?

Samtidigt som det är **lätt** att förespråka ett liknande upplägg eftersom det *dels* bygger på beprövad kunskap från Ungdomsmottagningens ordinarie arbete, *dels* för att upplägget bygger på komponenter som evidensbaserade program också bygger på; social inlärningsteori, fakta kombinerat med övningar för att få ”känna” i kroppen osv.

Läs, diskutera och skapa ett upplägg som passar för Er.

Tänk över syfte och mål med att starta en samtalserie

Anledningen till att vilja gå in i ett klassrum och samtala med pojkar bör vara väl genomdiskuterad av och väl förankrad i gruppledarna. Det räcker inte med *att vilja förändra* utan även *varför* och *vad vill man uppnå* bör diskuteras. Om ni kommer fram till att målet är att *informera* och *öka kunskapen* hos pojkarna är risken stor att motstånd uppstår. Ungdomsmottagningens erfarenhet samt forskning om samtal med pojkar visar att pojkar kan lätt uppleva sig som utpekade när det förväntas delta i samtal som rör relationer, sexualitet och våld (Fridh et al 2003; Frosh et al 2002; Johansson 2005). Ett sätt att komma runt detta är att använda en nyfiken approach; ”hur tänker ni kring detta? Vi vet inte, men det gör ni!” Upplägget behöver vara uppbyggt kring öppna och nyfikna frågor för att få med pojkarna ”på tåget”. När de väl ”klivit på tåget” kan frågor kombineras med mer kunskapsbaserad information. Men frågorna som ledarna ställer bör ha ett normkritiskt fokus; det vill säga, ett förhållningssätt som vänder och vrider på det för givet tagna kring genus, sexualitet och våld.

(D)järva Gossar upplägget byggde på en kombination av öppna frågor och fakta. Med facit i hand skulle faktabiten ha kunnat vara ännu mer interaktiv; alltså byggt på fler övningar där deltagarna blev mer delaktiga. Delaktigheten behövdes för att hjälpa dem att koncentrera sig och hålla fokus på dagens ämne. För långa partier med envägskommunikation skapar inte dialog och närvaro. Detta märker man redan efter första träffen – då kan man anpassa upplägget efter vad gruppen klarar av.

Att förebygga våld är ett komplext arbete och därför blir det viktigt att skolan är väl informerad om arbetet. Preventionsforskning och Ungdomsmottagningens erfarenheter vittnar om att arbetet bör vara väl förankrat i skolan, för att arbetet ska falla väl ut och leva kvar även efter att projektet är slut. Skolans delaktighet handlar om att berörd skolpersonal bör bli del i förarbetet, veta sin roll i projektet och hur samarbetet ska se ut. Vidare behöver upplägget bygga på väl beprövade metoder

samt att gruppledarna har kompetens att, men också vana att, samtala med ungdomar (Sundell et al 2005; Ferrer-Wreder et al 2005). Det kräver mer tid och energi än man kan föreställa sig.

I arbetet med att skriva fram målen med en samtalsserie gäller det att hitta rimliga mål som går att genomföra, men som också går att mäta. Att förebygga våld, som exempelvis sexuellt och hedersrelaterat, är en lång resa. Vad blir då rimligt att uppnå på sex träffar under en termin med pojkar i 15-års ålder? Så ett frö eller kan vi få dem att inte utsätta andra; jämnåriga pojkar och flickor eller syskon? Det är i princip omöjligt att sia om vad en gruppintervention kan uppnå. Vi vet inget om vad som skulle ha hänt om vi inte hade varit i klassrummet. En möjlighet är att använda sig av en kontrollskola som enbart får ta del av den ”vanliga” sex- och samlevnadsundervisningen²³, för att på så sätt kunna jämföra interventionens betydelse.

Preventionsforskare hävdar att trots att det är svårt att mäta effekten av universella förebyggande insatser bör de genomföras för i längden kan de ha en förebyggande effekt (Sundell et al 2005). Men som Sundell skriver; förebyggande insatser ska inte ses som mirakelmediciner, men förebyggande och kontinuerliga insatser har betydelse för ungdomar.

Val av deltagare kan bli avgörande för genomförandet

Första gången en preventionsinsats genomförs är valet av målgrupp avgörande för hur projektet förloper. Välj därför en relativt välfungerande skola eller grupp av ungdomar.

Att genomföra en förebyggande våldsinsats med ungdomar som anses behöva extra stöd kan verka logiskt. Men har gruppledarna inte använt sig av programmet tidigare kan ett sådant urval bli övermäktigt; att både själv lära sig metoden samt förändra en grupp pojkar som behöver stöd är en svår utmaning. För att en insats ska lyckas blir det viktigt att *först* ha fokus på att gruppledarna blir bekanta med programmet. Nästa gång kan målgrupp väljas utifrån vilka som mest behöver en insats.

Ungdomsmottagningens erfarenhet, att gå via elevvården, fungerade bra, men visade sig inte vara den bästa vägen för att förankra projektet i lärolaget. Elevvårdspersonal blev språkrör till berörda lärare. Ungdomsmottagningen försökte nå lärolaget, men det gick inte att hitta en tid som passade berörda parter, därför blev elevvården inkopplat. Men gruppledarna hade behövt komma i kontakt med lärolaget tidigare. Nu etablerades kontakt i samband med projektstart, vilket resulterade i att handlingsplanen vid problem inte hann förankras. Det är viktigt för gruppledarna att veta vad de kan förvänta sig för stöd från skolan. Hur ska problem med elever förmedlas till skolan? Hur ska skolan förmedla till eleverna att gruppledarna har pratat med skolan?

²³ Två lektionstimmar inom ämnet biologi eller två heldagar med olika workshops kring teman som kärlek, sexualitet och relationer. Det är inskrivet i läroplanen att sex och samlevnadsundervisning ska ingå i den ordinarie undervisningen.

För Ungdomsmottagningens del hände det en incident som gruppledarna informerade lärarna om. Gruppledarnas intention med informationen var att skolan skulle få vetskap om vad som hade hänt, men gruppledarna hade tänkt följa upp incidenten själva vid nästa träff. Lärarna tog informationen som en förväntan om att lärarna skulle agera, vilket de gjorde. De återkopplade till de elever som orsakat incidenten. Eleverna ansåg sig, till en början, kränkta av att gruppledarna hade berättat och valde under tre veckor att inte delta i gruppträffarna. Hade handlingsplanen varit förankrad hade en liknande situation kanske kunnat undvikas.

I den utvalda skolan behöver den berörda personalen och gruppledarna diskutera förväntningar, syfte och mål med arbetet, vilket kräver flera informationsmöten innan arbetet startar. En kontaktperson på skolan bör också utses som kan förmedla information vidare samt kan fungera som "bollplank" vid funderingar kring elever. Efter avslutat arbete ska minst en träff med alla berörda lärare genomföras. Fokus på det mötet är hur lärarna upplevt projektet. Om de har märkt av någon förändring som rör temana sexualitet, kärlek och relationer. Lägg ner tid på att få dessa relationer att fungera; har ni inte personalen på skolan med er kommer arbetet att försvåras.

Vem kan hålla i normkritiska samtalsserier med pojkar?

Gruppledarna bör vara vana vid att samtala med ungdomar för att det ska falla väl ut. Dessutom bör ledarna vara nyfikna på ungdomars sätt att skapa mening. Det vill säga, vara medveten om sitt vuxenperspektiv som kan skilja sig markant från hur unga får ordning på sin tillvaro. Vill man som ledare förmedla sitt vuxenperspektiv, kommer kommunikationen inte att fungera. Vidare behöver gruppledaren ha reflekterat kring sina föreställningar och erfarenheter kring genus, sexualitet och våld för att kunna förstå vad ungdomar berättar om.

Gruppledarnas könstillhörighet är i sig inte avgörande för samtalets utveckling: En del pojkar anser att samtal om relationer och sexualitet underlättas om en vuxen man håller i det. Pojkar utgår ifrån att de kan dela vissa tolkningar och erfarenheter med vuxna män bättre än med kvinnor. "Manliga förebilder" omtalas även som viktiga för pojkar. Forskaren Helena Johansson lyfter fram i sin avhandling om "manliga" förebilder att visst kan "manliga" förebilder ha en viktig funktion för unga män, men endast om förebilden är beredd att problematisera hur han "gör" maskulinitet (2006). De män som iscensätter en maskulinitet som inte visar empati, omsorg och känslighet utan fokuserar på att "göra saker tillsammans", samtal blir sekundärt, gör mer skada än nytta för pojkar (ibid, Johansson, 2003). Andra pojkar anser att det är svårare att prata om känslomässiga aspekter i livet med vuxna män. De bär på föreställningen att kvinnor är mer kompetenta på känslor, medan män inte har den förmågan. Ungdomsmottagningen valde att ha ett olikkönat ledarskap. Ambitionen var att kunna använda ledarskapet som en arena att iscensätta en schysst och jämställd relation. I ljuset av hur genomförandet gick kom denna ambition i skymundan.

Ett måste för att arbetet ska kunna fungera är att gruppledarna delar grundantaganden kring varför arbetet bör göras, hur genus, sexualitet och våld kan förstås och vad målet med arbetet är. Annars

kommer arbetet att bli en kamp, som i för sig, kan leda till något spännande. Men då bör tid avsättas så att kampen kan slutföras innan gruppledarna ska samtala med pojkar. Ett splittrat ledarskap gynnar inte ett preventivt arbete med pojkar.

Ett sätt att lösa detta är att anställa någon som tar över det ordinarie arbetet så att två personer som redan har en etablerad relation tar sig an samtalsserien. Att inte känna varandra och genomföra ett liknade projekt som (D)järva Gossar kan bli en övermäktig utmaning. Men om en fungerande relation redan är etablerad och trygg kan den skapa energi som gör att man är bättre rustad för att ta sig an det som eventuellt händer under sessionerna.

Lära ut upplägg till andra eller göra själv – det är frågan!

Viktigt att ta ställning till *vem* som ska genomföra samtalsserien; de som möter pojkarna i vardagen (skolpersonal, fritidsgårdspersonal, fotbollstränare eller liknande personer) eller finns det en poäng med att utomstående personer genomför programmet.

Fördelen med att någon utomstående ansvarar för samtalsserien är att deltagarna kan tycka det är enklare att anförtro sig till personer som inte finns i deras vardag. Ifall de väljer att berätta eller fråga något intimt eller personligt behöver de inte förhålla sig till personerna i andra sammanhang. Inte alla som känner sig bekväma med att de personer som exempelvis ska sätta betyg eller göra andra bedömningar av dem, känner till deras känslomässiga funderingar, men även erfarenheter av sexuell aktivitet. Samtidigt *om* skolpersonal, som har utbildats och känner sig trygga att ansvara för samtalsserien, genomför arbetet finns kompetensen kvar på skolan. Eleverna har redan självklara relationer till dem; de känner till ungdomarnas styrkor och svagheter. Då kan det vara lättare att få igång ett samtal som pågår över tid, inte bara under sex sessioner. Vidare kan temana även integreras i den övriga undervisningen.

Anledningen till att relation- och sexualitetsteman inte är självklara i skolan, vilket de borde vara enligt läroplanen, är att skolpersonal upplever temana som privata, intima och därför svåra att prata om på ett självklart och avslappnat sätt. Känner man sig inte bekväm med att prata om sexualitet finns det en risk att eleverna inte upplever undervisningen som trovärdig och intressant.

Väljer man *lära ut till andra* blir det en *utbildning* kring att hålla i en samtalsserie som ska utvecklas. Utbildning bör kombineras med handledning av dem som håller i utbildningen. Väljer man att vara *de som "äger" samtalsserien* blir fokus på att *skapa ett upplägg* som passar målgruppen och projektmålen, därefter finna pojkar att samtala med.

Men flickorna då...?

(D)järva Gossar projektet hade fokus på pojkar. När arbetet väl satte igång uttryckte lärarlaget att även flickorna behövde reflektera kring relationer, sexualitet och våld. Lösningen blev att en av de

andra kuratorerna på Järva Ungdomsmottagning samtalade med alla flickorna i årskurs nio samtidigt vid tre tillfällen.

Bakgrunden till att fokus var på pojkar hänger samman med att forskning visar att det framför allt är unga män och vuxna män som använder eller förväntas använda våld. Att då samtala med pojkar om relationer, sexualitet och våld kan vara ett sätt att förebygga framtida våldsanvändning. Givetvis behöver även flickor reflektera kring genuskodade förväntningar kring relationer, sexualitet och våld, men det kräver ännu mer resurser och tar ännu mer tid i anspråk. Därför kan en prioritering vara befogad.

Det optimala är givetvis att både pojkar och flickor får ta del av normkritiska samtal om genus, relationer, sexualitet och våld. Det underlättar främjandet av mer jämlika och icke-våldsamma relationer.

Om denna ”att tänka på-lista” diskuteras igenom och hanteras ökar chanserna för att arbetet med samtalsgrupper kommer att bli intressant och givande både för deltagare och för gruppledare.

Lycka till!

Bilagor

Här följer de blanketter som användes i genomförandet av (D)järva Gossar projektet.

Bilaga 1: Enkät

Innan projektet startade svarade eleverna på en enkät om trygghet och säkerhet i skolan i syfte att få kunskap om elevernas tolkning av trygghet och säkerhet. Delades ut till alla elever i årskurs nio.

Frågor om din skolsituation:

För att vi ska kunna göra ett så bra upplägg för dig och dina klasskamrater som möjligt vill vi ställa några frågor om **hur du trivs i din skola. Du kan tänka på alla dina år i högstadiet – från 7:an till 9:an - när du svarar på frågorna**

Ingen annan än vi på Ungdomsmottagningen ser dina svar – ingen i klassen och inga lärare.

Så vad du svarar kan inte påverka dina betyg! **Du ska inte skriva ditt namn – utan fyll bara i rutorna!** Du ska vara anonym!

Fyll i den ruta - med ett kryss X – som passar bäst in på vad du tycker. Jag vill givetvis att du ger så ärliga och riktiga svar som möjligt. Så att vi får en så rättvis bild som möjligt av hur tycker att det är i din skola!

1. Hur trivs du i skolan?

- a ☐ mycket dåligt
- b ☐ dåligt
- c ☐ varken bra eller dåligt
- d ☐ bra
- e ☐ mycket bra

2. Känner du dig trygg i skolan?

- a ☐ Alltid
- b ☐ för det mesta
- c ☐ varken eller
- d ☐ nästan aldrig
- e ☐ aldrig

3. Vad får dig att känna dig trygg eller otrygg i skolan? Du kan fylla i flera alternativ!

a. Kompisar/skola

☐ =trygg ☐ =otrygg ☐ =vet ej

b. Kompisar/fritid

☐ =trygg ☐ =otrygg ☐ =vet ej

c. Lärare

☐ =trygg ☐ =otrygg ☐ =vet ej

d. Elevassistent

☐ =trygg ☐ =otrygg ☐ =vet ej

e. Gårdspersonal

☐ =trygg ☐ =otrygg ☐ =vet ej

f. Annan person

☐ =trygg ☐ =otrygg ☐ =vet ej

g. Mitt rykte

☐ =trygg ☐ =otrygg ☐ =vet ej

h. Vapen

☐ =trygg ☐ =otrygg ☐ =vet ej

Annat.....

4. Vilka platser i skolan känner du dig trygg eller otrygg på? Du kan fylla i flera alternativ!

a. På skolgården

☐ =trygg ☐ =otrygg ☐ =vet ej

b. I korridoren

☐ =trygg ☐ =otrygg ☐ =vet ej

c. I klassrummet under undervisning

☐ =trygg ☐ =otrygg ☐ =vet ej

d. I klassrummet när ni inte har undervisning

☐ =trygg ☐ =otrygg ☐ =vet ej

f. På toaletten

☐ =trygg ☐ =otrygg ☐ =vet ej

g. I gymnastiksalen eller omklädningsrum/duschen

☐ =trygg ☐ =otrygg ☐ =vet ej

h. I matsalen

☐ =trygg ☐ =otrygg ☐ =vet ej

i. På fritidsgården

☐ =trygg ☐ =otrygg ☐ =vet ej

j. På vägen till o från skolan

☐ =trygg ☐ =otrygg ☐ =vet ej

k. På annat ställe på skolan:.....

Hur ofta har det hänt dig att en eller flera elever har...:

5. Kallat dig för hora, bög, kuksugare, mammaknullare eller liknande ord?

- a ☐ Dagligen
- b ☐ varje vecka
- c ☐ varje mån
- d ☐ någon gång
- e ☐ aldrig - hoppa till fråga 8.

6. Hur känns det att bli kallad för dessa ord? Du kan fylla i flera alternativ!

- a ☐ bryr mig inte
- b ☐ används på skoj
- c ☐ förvånad
- d ☐ smickrad
- e ☐ arg
- f ☐ kränkt
- g ☐ rädd
- h ☐ ledsen
- i ☐ mitt fel/får skylla mig själv
- j ☐ vet ej

7. Vem var det som använder orden mot dig? Du kan fylla i flera alternativ!

- a ☐ killar
- b ☐ tjejer
- c ☐ lärare
- d ☐ skolpersonal
- e ☐ fritidsgård
- f ☐ annan.....

Hur ofta har det hänt dig att en eller flera elever har...:

8. Kommenterat ditt utseende och din kropp?

- a ☐ dagligen
- b ☐ varje vecka
- c ☐ varje mån
- d ☐ nån gång
- e ☐ aldrig - hoppa till fråga 11.

9. Hur känns det att få kommentarer? Du kan fylla i flera alternativ!

- a ☐ bryr mig inte
- b ☐ används på skoj
- c ☐ förvånad
- d ☐ smickrad
- e ☐ arg
- f ☐ kränkt
- g ☐ rädd
- h ☐ ledsen
- i ☐ mitt fel/får skylla mig själv
- j ☐ vet ej

10. Vem var det som brukar kommentera din kropp & utseende? Du kan fylla i flera alternativ!

- a ☐ killar
- b ☐ tjejer
- c ☐ lärare
- d ☐ skolpersonal
- e ☐ fritidsgård
- f ☐ annan.....

Hur ofta har det hänt dig att en eller flera elever har...:

11. Spridit sexuella rykten om dig?

- a ☐ Dagligen
- b ☐ varje vecka
- c ☐ varje mån
- d ☐ nån gång
- e ☐ aldrig - hoppa till fråga 14.

12. Hur känns det att ha ett rykte? Du kan fylla i flera alternativ!

- a ☐ bryr mig inte
- b ☐ används på skoj
- c ☐ förvånad
- d ☐ smickrad
- e ☐ arg
- f ☐ kränkt
- g ☐ rädd
- h ☐ ledsen
- i ☐ mitt fel/får skylla mig själv
- j ☐ vet ej

13. Vem var det som sprider rykten? Du kan fylla i flera alternativ!

- a ☐ killar
- b ☐ tjejer
- c ☐ lärare
- d ☐ skolpersonal
- e ☐ fritidsgård
- f ☐ annan.....

Hur ofta har det hänt dig att en eller flera elever har....:

14. Skrivit nedsättande saker om dig t ex på toaletterna eller i omklädningsrum?

- a ☐ Dagligen
- b ☐ varje vecka
- c ☐ varje mån
- d ☐ nån gång
- e ☐ aldrig - hoppa till fråga 17.

15. Hur känns det att läsa dessa ord? Du kan fylla i flera alternativ!

- a ☐ bryr mig inte
- b ☐ används på skoj
- c ☐ förvånad
- d ☐ smickrad
- e ☐ arg
- f ☐ kränkt
- g ☐ rädd
- h ☐ ledsen
- i ☐ mitt fel/får skylla mig själv
- j ☐ vet ej

16. Vem var det som skrev nedsättande om dig? Du kan fylla i flera alternativ!

- a ☐ killar
- b ☐ tjejer
- c ☐ lärare
- d ☐ skolpersonal

- e ☐ fritidsgård
f ☐ annan.....

Hur ofta har det hänt dig att en eller flera elever har...:

17. följt efter dig, lämnat meddelande eller frågat andra (ex dina kompisar) om dig och som inte har accepterat att du inte vill träffas?

- a ☐ dagligen
b ☐ varje vecka
c ☐ varje mån
d ☐ nån gång
e ☐ aldrig

18. Kommit med antydningar, förslag eller krav på "sex"?

- a ☐ dagligen
b ☐ varje vecka
c ☐ varje mån
d ☐ nån gång
e ☐ aldrig

19. Visat, skickat eller lämnat obehagliga bilder, foton, teckningar eller meddelanden till dig?

- a ☐ dagligen
b ☐ varje vecka
c ☐ varje mån
d ☐ nån gång
e ☐ aldrig

20. Tittat på dig på ett sätt som känts obehagligt?

- a ☐ dagligen
b ☐ varje vecka
c ☐ varje mån
d ☐ nån gång
e ☐ aldrig

21. Gnidit, strukit eller tryckt sig mot dig på ett obehagligt sätt – tänk även på de gånger du tänkt att det kan ha varit ett misstag?

- a ☐ dagligen
b ☐ varje vecka
c ☐ varje mån
d ☐ nån gång
e ☐ aldrig

22. Dragit i/av dina kläder på ett obehagligt sätt, t ex dragit i kalsongerna, dragit i byxorna, dragit i bh-band, eller i tröjan?

- a ☐ dagligen
b ☐ varje vecka
c ☐ varje mån

- d ☐ nån gång
- e ☐ aldrig

Här följer några frågor som rör sexuella handlingar som är fysiska. Det kan vara jobbigt att tänka på sådana situationer, vare sig du har varit med om det själv eller inte. Men försök ändå svara på följande frågor.

Har det hänt under dina år i högstadiet att en eller flera elever har:

23. Tafsat och rört vid t ex dina bröst, rumpa och kön på ett sätt du inte ville?

- a ☐ Ja
- b ☐ Nej

24. Trängt in dig i ett hörn eller hållit fast dig och dragit i/av dina kläder?

- a ☐ Ja
- b ☐ Nej

25. Tvingat dig att ha sex?

- a ☐ Ja
- b ☐ Nej

Här följer några frågor om handlingar som du kan ha upplevt från lärare eller någon av skolpersonalen. Försök att svara så ärligt som möjligt på dessa frågor och tänk på alla tre åren i högstadiet.

Kom ihåg – att ingen lärare och inga elever kommer att få veta vad du svarar och detta påverkar inte dina betyg!

Har det hänt att någon lärare eller annan från skolpersonalen...:

26. Sagt nedsättande sexuella skämt eller kommentarer?

- a ☐ Ja
- b ☐ nej
- c ☐ vet ej

27. Rört vid dig på ett sätt som du tyckte var obehagligt?

- a ☐ Ja
- b ☐ nej
- c ☐ vet ej

28. Kommit med förslag, önskningar eller krav på sexuella tjänster eller ett sexuellt förhållande?

- a ☐ Ja
- b ☐ nej
- c ☐ vet ej

29. Har du själv använt ord som t ex hora eller bög mot andra i skolan?

- a ☐ Ja
- b ☐ nej

30. Har du själv "tafsat" på någon i skolan?

- a ☐ Ja
- b ☐ nej

31. Om du svarat ja – hur tänkte och kände du efteråt? Skriv ner några rader!

.....

.....

Har du tyckt att du behövt prata om liknande frågor som vi frågat om här?

- a ☐ Ja
- b ☐ nej
- c ☐ vet ej

OM du svarat ja - Har du pratat med någon om liknande teman som vi frågat om?

- a. ☐ kamrater
- b. ☐ föräldrar
- c. ☐ lärare
- d. ☐ Skolkurator
- e. ☐ Andra på skolan
- f. ☐ Ungdomsmottagning
- g. ☐ BUP
- h. ☐ Annan person.....
- i. ☐ Annat ställe.....

Tusen tack för att du orkade svara – vi ses snart!

Bilaga 2: Påståendeformulär

Syftet är att få en uppfattning om hur de på tu man hand svarar på påståenden om genus, relationer och sexualitet. Informationen ligger till grund för hur vi upplägget formuleras.

Vad tycker du om följande påståenden?

Om Du håller med fyll i **ja**,

Om Du inte håller med fyll i **nej**.

Om Du tycker att det kan vara både och fyll i **ibland**

Om Du inte vet vad du tycker fyll i **vet ej**:

Jag säger alltid ifrån när någon är taskig mot någon annan.

☐ ja ☐ nej ☐ ibland ☐ vet ej

Om jag är ledsen kan jag kramas med en killkompis i skolan för att få tröst.

☐ ja ☐ nej ☐ ibland ☐ vet ej

Killar som skojbråkar med andra killar gör det för att spela tuffa inför varandra.

☐ ja ☐ nej ☐ ibland ☐ vet ej

Det är viktigt att den man är tillsammans med inte har haft sex med "för många".

☐ ja ☐ nej ☐ ibland ☐ vet ej

En kille som har haft sex med många olika tjejer har svårt att få tjejer.

☐ ja ☐ nej ☐ ibland ☐ vet ej

Svartsjuka är ett tecken på att man verkligen är kär i sin partner

☐ ja ☐ nej ☐ ibland ☐ vet ej

Om ens föräldrar säger att man inte får vara ihop med någon så följer man det.

☐ ja ☐ nej ☐ ibland ☐ vet ej

Om ens kultur säger att man inte får ha sex före äktenskapet så följer man det.

☐ ja ☐ nej ☐ ibland ☐ vet ej

Jag skulle vara ärlig, även om det innebär att någon jag tycker om blev sårad.

☐ ja ☐ nej ☐ ibland ☐ vet ej

Som kille förväntas du tafs på tjejer och/eller tänka på sex hela tiden.

☐ ja ☐ nej ☐ ibland ☐ vet ej

Man kan vara förälskad i mer än en person samtidigt.

☐ ja ☐ nej ☐ ibland ☐ vet ej

Andra får hängla/ha sex på vilket sätt dom vill så länge båda/alla är med på det

☐ ja ☐ nej ☐ ibland ☐ vet ej

Tjejer och killar blir lika kåta.

☐ ja ☐ nej ☐ ibland ☐ vet ej

Tjejer och killar tänker lika mycket på sex.

☐ ja ☐ nej ☐ ibland ☐ vet ej

När jag hänglar/har sex med någon annan är den personens njutning viktigast.

☐ ja ☐ nej ☐ ibland ☐ vet ej

Det är ok att två killar hänglar/har sex med varandra.

☐ ja ☐ nej ☐ ibland ☐ vet ej

Runka är något som är skönt och som jag gillar att göra.

☐ ja ☐ nej ☐ ibland ☐ vet ej

Killar kan känna sig pressade att ta det första steget om det ska bli hångel/sex.

☐ ja ☐ nej ☐ ibland ☐ vet ej

Det är svårt att veta om en tjej vill ha sex eller inte.

☐ ja ☐ nej ☐ ibland ☐ vet ej

Det är svårare att säga nej (till hångel/sex) om det är en person man är kär i.

☐ ja ☐ nej ☐ ibland ☐ vet ej

Det är lätt för mig att säga nej till hångel/sex.

☐ ja ☐ nej ☐ ibland ☐ vet ej

Det kan vara svårt att visa att man vill hångla/ha sex.

☐ ja ☐ nej ☐ ibland ☐ vet ej

Tjejer som hånglar/har sex med många olika är slampiga.

☐ ja ☐ nej ☐ ibland ☐ vet ej

Tjejer och killar tänder lika mycket på porr

☐ ja ☐ nej ☐ ibland ☐ vet ej

Jag tror att porr påverkar min syn på sex.

☐ ja ☐ nej ☐ ibland ☐ vet ej

En tjej kan våldta en kille.

☐ ja ☐ nej ☐ ibland ☐ vet ej

Man måste ha sagt nej till sex för att fortsättningen ska kunna kallas för våldtäkt.

☐ ja ☐ nej ☐ ibland ☐ vet ej

Det är tydligt för mig var gränsen mellan sex och våldtäkt går.

☐ ja ☐ nej ☐ ibland ☐ vet ej

En full och utmanande klädd tjej, som har blivit våldtagen, får skylla sig själv.

☐ ja ☐ nej ☐ ibland ☐ vet ej

Det är ok att lägga ut bilder på en kompis eller en före detta partner (påklädd) på nätet utan att fråga.

☐ ja ☐ nej ☐ ibland ☐ vet ej

Det är lätt att tänka att tjejer som väljer att lägga ut sina halvnakna bilder på nätet är lite "för mycket" – ingen man blir ihop med.

☐ ja ☐ nej ☐ ibland ☐ vet ej

Bilaga 3: Utvärdering

Utvärderingen fylldes i på sista träffen. Den skriftliga utvärderingen kombinerades med en muntlig. Informationen ger lite kunskap om den omedelbara effekten av att ha samtalat över tid.

Utvärdering av våra sex träffar med er!

Eftersom våra samtal med er är ett **projekt** som ska mynna ut i en **metod**, så vill vi veta vad **du** tycker!; om du tycker att våra samtal har gett dig ny kunskap, nya tankar och förhållningssätt till relationer och sex. Svara så ärligt du bara kan och vill. Vi är beroende av ditt svar. Dina åsikter behövs för att vi ska kunna skapa en så bra metod som möjligt. Sätt ett kryss på skalan.

1. Innehållet – vad tycker du om de teman som vi valt (relationer, kroppen, sex och råd och tips)?

Ointressant |-----| **jätteintressant**

Om du saknar något tema skriv det här:

.....
.....

2. Kunskap - har du lärt dig något nytt?

Inget alls |-----| **jättemycket nytt**

Vad hade du velat lära dig mer om?

.....

3 Metod - vad tycker du om vårt upplägg – att kombinera fakta, med samtal, frågor och skrivövningar?

Mycket dåligt |-----| **Mycket bra**

Vad har varit **bra** respektive **dåligt**?

.....

4. Vad tycker du om att upplägget löpte över sex träffar?

För många |-----| **För få träffar**

träffar

Hur många träffar tycker du hade behövts?

.....
.....

5. Levde vårt upplägg upp till dina förväntningar?

☐ ja

☐ nej

Vilka förväntningar blev uppfyllda/vilka blev det inte?

.....

6. Våra samtal om relationer och sex kommer de att spela någon roll för hur du tänker och gör i framtida relationer och sexuella situationer?

☐ ja

Om ja vad tar du med dig

.....
.....

☐ nej

Om nej varför inte

.....
.....

7. Spelar det någon roll för dig att gruppledarna hade olika kön?

☐ ja

Om ja varför då

.....

.....
☐ nej

Om nej varför inte

.....
.....
8. Att ni nu vet vilka vi är kan det underlätta att vända sig till Ungdomsmottagningen?

☐ ja

☐ nej

Motivera gärna ditt svar:

.....
.....
Följande frågor ställer vi för att få kunskap om du kände dig respekterad:

Sätt ett kryss på skalan som visar vad du tycker om följande:

9. Att vara lyssnad till:

Jag tycker att ni |-----|

inte lyssnade

på mig

Jag tycker att
ni lyssnade
på mig

10. Hur viktiga är temana vi pratat om för dig?

Det vi pratat |-----|

om är **inte** alls

viktigt för mig

Det vi pratat
om är viktigt
för mig

11. Vad tycker du om att prata om relationer och sex?

Jag tycker **inte** |-----|

om att prata om

liknande teman

Jag tycker
om att
prata om
liknande teman.

12. Helhets intryck av det vi gjort tillsammans med er?

Jag önskar att |-----|

killar slipper

liknade samtal

Jag önskar
att fler killar
får vara med om
liknande samtal

Om ni vill lägga till något så skriv det här:

Vi är tacksamma för alla kommentarer eftersom detta är ett projekt!

Skriv på baksidan om inte pappret räcker till!

Bilaga 4. Intervjufrågor

Intervjun genomfördes ca sex månader efter samtalsseriens slut. Syftet är att få kunskap om vad deltagarna bär med sig idag efter ett halvår.

Uppföljningsfrågor till er som samtalade med Um om Sex & Relationer:

Nu är det dags för oss på Um att börja skriva ner våra erfarenheter från våra samtal med er – och därför behöver vi veta hur ni tänker i dag nästan ett halvår senare. Det är ju ni som sitter inne med informationen – var vårt sätt att jobba ett bra sätt för er. Fick ni ut något av att delta?

Vill veta om ni bär med er något av allt det jobb vi la ner under hösten. Skulle därför vilja prata med er kring följande frågor

1. När ni tänker tillbåa på höstens samtal med oss – vad är det **första** ni tänker på då?

2. Vilket tema tycker ni var viktigast för er? Eller vilket tema minns ni mest?

Vi pratade om relationer, kroppen – hur snoppen fungerar, sex, hur gör man för att inte kränka någon & baksidan med sex – övergrepp.

3. Är det något som ni idag bär med er från våra samtal – något klokt ord som ni sa eller som vi ledare sa – en känsla, ge ett exempel?

4. Vi pratade ju rätt mycket om hur ni kan tänka o göra för att få till det med någon ni gillar – tror ni att det pratet kommer att göra er mindre nojiga när det väl är dags?

5. Tycker ni att vi ledare såg er, var nyfikna på er o visade er respekt? Var vi schyssta vuxna?
Eller kändes det som att vi ville lära er hur ni skulle vara?

6. vi träffade ju er flera gånger – vad tycker ni om det?

7. Att ha träffat oss under hösten – tror ni att det kommer att göra det lättare att vända sig till vår mottagning i framtiden om ni skulle behöva fråga något eller behöver prata med någon?

Något ni vill tillägga?

Bilaga 5. Brev till föräldrar

Brev till föräldrar kring att deras son skulle delta i ett projekt som filmades.

Till vårdnadshavare till pojkar i årskurs
nio

Hej!

Under hösten – på dagtid i Husbyskolan – kommer Er son att, tillsammans med sina manliga klasskamrater, prata om resan att bli vuxen. Samtalen kommer att ledas av xxx, och xxx. Vi arbetar i vanliga fall vid Kista Ungdomsmottagning. Gruppsamtalen kommer att äga rum sex gånger under oktober och november månad och arbetet sker i samarbete med Husbyskolan.

Vi kommer att prata om betydelsen av vänskap, parrelationer och samlevnad. Vi kommer också att prata om hur man kan ta ansvar; för sig själv, vänner, familj och sin omgivning.

Vi kommer att filma samtalen med eleverna så att vi ledare kan följa upp vårt arbete på ett bra sätt. Om det behövs kommer vi att använda filmerna i undervisningen för att kunna diskutera hur vi är mot varandra. Filmerna kommer bara att användas för att underlätta vårt arbete och för att kunna följa upp arbetet efterhand. Ingen annan än vi kommer att ha tillgång till filmerna!

Om ni absolut inte vill att er son ska bli filmad vill vi att ni förmedlar det till oss. Använd talongen nedan. Er son lämnar den sen till sin klasslärare.

Har du/ni frågor, tveka inte ring!!! – xxx xxx eller maila xxx@xxx-xxx.xxx.se

Med vänliga hälsningar

Gruppledarnas namn

Jag/vi vill inte att vår son.....blir filmad under projektets gång.

Datum:.....

Namn.....

Namnförtydligande:.....

Bilaga 6: Utdrag ur manualen

Gång 2: Relationer – Vänskap – Kärlek

Runda – fokus på att lära sig namnen & hur mår ni

Introducera dagens tema:

Övning: associationsövning:

Relationsexempel:

Killkompisar, tjejkompisar, den man är kär i, media, föräldrar, skola, syskon, lärare, religion, naturen, fotboll ect.

Exempel på olika sexuella relationer:

Hetero, homo, poly, mono, asexuell, singel.

Ge exempel på olika levnadskulturer – Tänk alternativ.

Bekräfta deras förslag & fråga vidare "hur menar du/hur tänker du?".

Koppla på kärlek

Vad är kärlek?

Vad tänker ni när ni hör kärlek?

Vilka/vad älskar jag?

Övning: kopplingen mellan relation/förälskelse/attraktion:

Beskriva skillnader mellan Kärlek, förälskelse och attraktion – skriv ner allt de säger på tavlan – under respektive rubrik.

Fråga: Vad är tecken på Förälskelse?

Rodnar, tappar talförmågan, pirr, blyg, nervös, svettig ect. Låt dem fylla i.

Det kan "drabba" en från en dag till en annan.

Önskar närhet, kontakt med sårbarhet, konstiga strategier för att hantera detta: spelar Alan, onödigt tuff/cool, taskig, drar, rådlös ect.

Fråga: Vad är tecken på attraktion:

Känner lust och längtan, kåthet, vill hångla, kyssas, ha samlag. Vill inte mer – Sök ömsesidighet.

Fråga: Vem vad blir man förälskad/attraherad av?

KK (knullkompis), drömtjej/kille, tjejkompis

Fortsättning på övning: skriv på tavlan - överst: KK, drömtjej, tjejkompis (gör lista under varje – be dem definiera vad dessa ord betyder).

Följdfråga: Har ni någon idé om varför ni tänker så här?

Fyll i påverkansfaktorer.

Föräldrar, media, kompisar, skolan, religion osv

Mittemellan – KK, FV osv och påverkansfaktorer – ritas en streckgubbe som symboliserar deltagarna

Bilden knyts ihop - Övergång till att vi alla är under ständig påverkan av vår omgivning

Vi lever i en värld som påverkar oss, men vi är också med och skapar regler, normer för hur vi ska vara som: Kille, tjej, hetero,

Vart går gränsen för en kille?

Hur får en kille vara?

Hur undviker ni att bli kallade bög.

Vi vet av erfarenhet att tjejer gör nästan vad som helst för att inte bli kallade slampa/hora ect.

Vi vet också att killar är rädda att hamna i vissa fack

Vad vill killar undvika? (bögg/fjoll facket)
Finns det fler fack som ni killar undviker?

Övning:

Berättelsen om Damir 15 år – läs igenom:

Hemma: Damir kommer hem från skolan. Mamma har gjort mellanmål. Känt att komma hem, träffa sin familj, sin mamma, sina systrar.

Mamma: Hur var det i skolan?

Damir: Jo då okej. Hände inget särskilt, bara att Ante var störig som vanligt.

Mamma: Har du några läxor tills imorgon?

Damir: Några sidor i matte, men det är inte så jobbigt.

Damir plockar undan efter maten och diskade när han såg att mamma var trött och behövde vila.

Han har 2 små systrar, Allis 10 år och Mira 4.

Damir lekte med Mira och hjälpte Allis med läxorna, innan han gjorde sin egen läxa. Efter det drog han ner till centrum för att träffa polarna.

Gänget: På 6 pers som brukar hänga och spela basket.

Damir gillar att vara med dom, det känns bra och han känner att de gillar honom.

När han kommer ner till centrum så var redan två där. Carlos och Farid. Han kramade om Carlos:

Carlos: Hej Mannen hur är läget? Hälsade Carlos

Damir: bra, höll på att komma för sent för jag blev tvingad att hjälpa syrran med läxan.

Carlos: Vad bra du spelade igår förresten.

Damir: ja men om du inte hade varit med hade det inte funkat.

Carlos: Fast jag har mycket att tacka dig för att sätter så många poäng. Carlos tar upp en mobil ur fickan

Damir: Kolla där går Ranja. Säger Damir högt. Vilket Bitch hon är, men hon har djävligt snygg häck. Sedan busvisslar han på henne och alla skrattar.

Farid: Där kommer dem andra grabbarna, nu drar vi till basketplanen!!

Damir: Tja läget Teo, hälsar Damir Teo.

Teo: *bra kul att se er.* Svarade Teo och lägger armen om Damir.

Skolan: Nästa morgon var det tisdag och Damirs klass hade sovorgon till kl 9. När han kom in i skolan såg han Abbe som satt vid ett skåp i tillsammans med några andra. Han gick fram till honom och sa.

Damir: Du har bergis suttit här och pluggat sedan 7 i morse djävla pluggis.

Abbe: Nää

Damir: Du ljuger men vem bryr sig förresten? Vad var det för svar på fråga 7 som vi hade i läxa.

Abbe: 48,5

Sedan upptäckte Damir Carlos som stod lite längre bort med några killar. Han gick bort till honom och slog till honom på armen ganska hårt och sa.

Damir: Tja, Abbe den djävla tönten har suttit här och pluggat hela morgonen, han tror att han är något.

Carlos: Ja han har fan inte en enda anmärkning, han bara håller på och fjäskar för lärarna.

Damir: Och vi får skulden för allting. Lärarna gillar bara tjejerna.

Carlos: Och Abbe

Ranja kommer gående och stannar vid sitt skåp för att hämta en bok. När han böjer sig ner smyger Damir fram och tar henne i rumpan. Hon rycker till vänder sig om och skriker.

Ranja: Dra åt helvete din djävla idiot.

Damir garvar och härmar henne och undrar om hon har mens, så högt att de andra skulle höra. De andra garvar och Carlos säger.

Carlos: Vilken djävla Player du är.

Damir: EEeh för fan, aldrig med henne.

Sedan gick de in på lektionen.

Sammanfatta:

Tre olika Damir!

Gå igenom vad som hände Hemma, gänget och i skolan.

1. Hur är han hemma, gänget och i skolan – låt De beskriva.
2. Hur är han mot sin familj, sina kompisar, hur gör dom när dom hälsar, varför gör han som han gör?
3. När är han mest "sig själv"?
4. Känner ni någon som är som Damir?
5. Känner de igen sig själva?
6. Är man likadan hemma som är i skolan?
7. Vad är skillnaden?
8. Är det någon skillnad om man bara är med sina bästa vänner eller är i skolan? Varför?
9. Hur är killar i skolan? Hur ska dom vara?
10. Varför är killar så här i skolan?
11. Hur tror Damir att killar ska vara?
12. Hur tror ni tjejer vill att killar ska vara?
13. Hur vill killar NI att killar ska vara?

Sammanfatta vad de säger – visa fram de olika presentationerna – vad det betyder för Damir men även för andra

Hur kan man göra annorlunda?

Avslutningsrunda

Referenser

- Andreasson, J. (2003) Brudar, bärs & bögar – maskulinitet och sexualitet i en enkönad miljö. I *Sexualitetens omvandlingar...* Red. T Johansson & P Lalander. Stockholm. Daidalos.
- Berg, L. (2005) Om hon somnade skulle inte jag vilja ha sex – unga män samtalar om gränsen mellan fredligt ”sex” och våldtäkt. I *Social Medicinsk Tidskrift*. Nr 6. Sid 536-547.
- Berg, L. (2007a) Homosocialitetens kraft. Hur unga män ”gör” kön i grupp och individuellt. I *Sociologisk Forskning* nr 2. Sid. 26-48.
- Berg, L. (2007b) *Nordisk forskning om prevention mot våld bland unga. En betraktelse från en genusorienterad horisont. FoU-rapport nr 10.* Stockholms Stad. www.stockholm.se/fou.
- Bryt! Ett metodmaterial om normer i allmänhet och heteronormen i synnerhet.* (2008). Andra upplagan. Forum för levande historia/RFSL Ungdom.
- Burcar, V. (2005) *Gestaltningar av offererfarenheter...* Sociologiska Institutionen, Lunds Universitet.
- Calli, S & Olsson, I. (2008) Ungdomar i förändringsprocess. I *När det krockar...* rapport från Länsstyrelsen i Uppsala. Sid. 57-69.
- Elvin – Novak, Ylva och Thomsson, Helen (2003) *Att göra kön...* Albert Bonniers Förlag. Stockholm.
- Ferrer – Wreder, L, m fl (2005) *Framgångsrika preventionsprogram för barn & unga.* Gothia Förlag. Stockholm.
- Ferguson, H. Hearn, J. Holter, Ø. G. Jalmert, L. Kimmel, M. Lang, J. & Morell, R. (2004) *Ending gender-based violence: A call for global action to involve men.* SIDA.
- Forsberg, Margareta (2007) *Ungdomars sexuella hälsa...* Socialstyrelsen. Nr. 2007-123-34. Stockholm.
- Fridh C et al. (2003) *NORMal, eller?. Vägledning...* Sensus Förlag. Stockholm
- Frosh S et al (2002) *Young Masculinities. Understanding Boys in Contemporary Society.* Palgrave. Norfolk.
- Fundberg, J. (2003) *Kom igen, gubbar. Om pojkefotboll & maskuliniteter.* Carlssons Förlag.
- Goldstein, A. P et al (2004) *ART. Aggressive Replacement Training...* Barnhemmet Oasen. Aneby.
- Grände, J och Odén, N. (2007): *Var går gränsen....* Stockholm. Brottsförebyggande rådet. www.bra.se
- Hearn, J. (1998) *The Violences of Men.* Sage Publications. London.
- Idestrom, M. (2008) *Att förebygga oönskade graviditeter...*Rapport från Socialstyrelsen nr 2008 – 131-26.
- Johansson, H. (2003) Struliga grabbar och coola gubbar. I *Den dolda könsdiskursen. Mödrar, söner och frånvarande fäder.* Red. Margareta Bäck-Wiklund et al. Migra Grafiska AB.
- Johansson, H. (2006). *Brist på manliga förebilder. Dekonstruktion av en föreställning och dess praktik.* Diss. Institutionen för socialt arbete. Göteborgs Universitet.
- Johansson, T. (2005) *Manlighetens Omvandlingar...* Diadalos. Stockholm.

- Lardén, M. (2002) *Från brott till genombrott. Kognitiv beteendeterapi för tonåringar med psykosociala problem*. Gothia Förlag. Stockholm.
- Lundgren, Eva m. fl. (2001) *Slagen Dam*. Fritzes Förlag. Stockholm
- Nilsson, F (2008) Teoretisk bakgrund. I *När det krockar...* Länsstyrelsen i Uppsala. Sid. 21-55.
- Olweus, D. (2001): *Olweus åtgärdsprogram mot mobbning*. www.fhi.se
- Pease, B. (2003) "Critical reflections on profeminist practice in men's group". Red. M. Cohen m. fl - *Gender and Groupwork*. Routledge. London & New York.
- de los Reyes, Pualina och Mulinari, Diana. (2005) *Intersektionalitet*. Liber Förlag. Stockholm
- Sundell, K et al. (2005) "En grund för att växa. Forskning om att förebygga beteendeproblem hos barn". *FoU-rapport nr 1*. Stockholms stad. Stockholm.
- Suurpää, L. & Hoikkala, T. (2005) *Masculinities and Violence in youth culture*. Finnish youth research network. Publ. 53. Helsingfors.
- Wittshovskey, E. (2005) *Sexual harassment in schools. Prevalence, structure and perceptions*. Dep. of Public Health Sciences, Karolinska Institutet, Arbetslivsinstitutet. Stockholm.